

**พระมหากัจจายนะ
ในเอกสารฉบับต่าง ๆ (1) :
ทัศนะว่าเป็นบุคคลเดียวกันกับพระนาลกะ**

**Venerable Mahākaccāyana in
Various Documents, Part I :
A viewpoint that he is the same person
as Venerable Nālaka**

**ชาคริต แหลมม่วง
Chakhrít LAEMMUANG**

นักศึกษาปริญญาเอก ภาควิชาเอเชียใต้ศึกษา คณะภาษาต่างประเทศ มหาวิทยาลัยปักกิ่ง
Ph.D. Candidate, Department of South Asian Studies,
School of Foreign Languages, Peking University, China

ตอบรับบทความ (Received) : 7 พ.ค. 2564
รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 14 มิ.ย. 2564

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 1 มิ.ย. 2564
เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 24 ก.ค. 2564

พระมหากัจจายนะในเอกสารฉบับต่างๆ (1) : ทัศนะว่าเป็นบุคคลเดียวกันกับพระนาลกะ

ชาคริต แหลมม่วง

บทคัดย่อ

ในคัมภีร์เถรวาทปรากฏชัดเจนว่า พระมหากัจจายนะและพระนาลกะต่างเป็นพระสาวกคนละองค์กัน แต่เอกสารทางพระพุทธศาสนาบางฉบับมีปรากฏเนื้อหาว่า ทั้งสองนามนี้คือบุคคลเดียวกัน บทความภาคนี้อาจมุ่งสำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับทั้งสองนามในคัมภีร์หลากหลาย โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 3 ประการคือ (1) นำเสนอภาพรวมชีวประวัติพระมหากัจจายนะและพระนาลกะที่ปรากฏในคัมภีร์ของนิกายเถรวาท มหาสังฆิกะ โลกโตนถรวาท ธรรมคุปต์ มหิศาสะกะ และ (มูล)สรวาสติวาท (2) ชี้แจงประเด็นเกี่ยวกับเอกสารชั้นหลังที่ได้อาศัยข้อมูลจากคัมภีร์บางสำเนาเสนอเนื้อหาว่า พระมหาสาวกทั้งสองนี้คือบุคคลท่านเดียวกัน (3) ศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลภาพรวมชีวประวัติของทั้งสองท่านในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์นิกายอื่น เพื่อพิจารณามูลเหตุที่มาของทัศนะว่าทั้งสองนามนี้คือบุคคลเดียวกัน รวมทั้งนำเสนอแง่มุมจากการศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์คู้ขนานในครั้งนี้ อันส่งผลให้

เข้าใจเรื่องราวของพระสาวกได้ดียิ่งขึ้น

จากการศึกษาเอกสารฉบับต่าง ๆ สามารถสรุปได้ว่า ทั้งสองนามนี้มีได้เป็นบุคคลเดียวกัน ทั้งยังพบว่า การเรียบเรียงเนื้อหาในคัมภีร์พระวินัยมูลธรวาสติวาทกษุทรวัด และพุทธจริตสังครหะ (อภินิษกรมณสูตร) ค่อนข้างมีผลให้เกิดความเข้าใจว่า พระสาวกทั้งสองท่านนี้คือบุคคลเดียวกันได้มากที่สุด

กล่าวโดยสรุป คัมภีร์ต่างนิกายไม่ปรากฏข้อมูลของท่านกัจจายนะตั้งแต่ช่วงถือกำเนิดจนถึงออกบวช อีกทั้งไม่ปรากฏข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับการปรินิพพานของพระนาลกะ และทั้งสองท่านยังมีข้อมูลบางอย่างเหมือนกัน เช่น โคตรตระกูลกัจจายนะ เมื่อไม่ได้อาศัยข้อมูลจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาบาลีให้ครบถ้วน จึงอาจก่อให้เกิดความเข้าใจได้ว่า ทั้งสองท่านนี้คือบุคคลเดียวกัน ดังมีปรากฏทัศนะเช่นนี้ในหนังสือภาษาอังกฤษและจีนบางเล่ม นอกจากนี้ การศึกษาคัมภีร์คู้ชานานีในบทความนี้ยังส่งผลให้เกิดความเข้าใจเรื่องราวบางส่วน of พระสาวกได้ดียิ่งขึ้น

คำสำคัญ : ชิวประวัติ พระมหาสาวก เอตทัคคะ กัจจายนะ นาลกะ

Venerable Mahākaccāyana in Various Documents, Part I: A viewpoint that he is the same person as Venerable Nālaka

Chakhrít LAEMMUANG

Abstract

In Theravāda scriptures, it is clear that Venerable Mahākaccāyana and Venerable Nālaka are two different disciples of the Buddha. But some documents on Buddhism ascribe these two names to a single individual. This article intends to inspect information relating to the use of the two names in various versions of Buddhist texts. There are three aims of this study:

(1) To introduce an overview of the biographies of Venerable Mahākaccāyana and Venerable Nālaka in scriptures of Theravāda, Mahāsāṅghika, Lokottaravāda, Dharmagupta, Mahīśāsaka, and (Mūla)Sarvāstivāda.

(2) To present the issue of some later documents, that, based on information from scriptures, appear to consider these two monks as the same person.

(3) To comparatively study an overview of the biographies of both monks in Theravāda scriptures and others in order to define the underlying cause of the view that these two names belong to the same person, and in order to present aspects from a parallel study that provide more understanding of some points in stories of the Buddha's disciples.

Upon studying the various documents, it can be concluded that the two names do not refer to same person. It was found that, at most, the content in the *Vinayaḥṣudrakavastu* of *Mūla-sarvāstivāda* (*Genben shuoyiqiyoubu pinaiye zashi*) and the *Buddhacaritasamgraha* (*Fobenxingji jing*) would be quite sufficient to give rise to an understanding that these two disciples are the same person.

In summary, information about Mahākaccāyana from his birth until his ordination is not contained in non-Theravāda

scriptures. Also, clear information about the death (Parinirvāṇa) of Venerable Nālaka is similarly absent in non-Theravāda scriptures. Furthermore, some identifying information about these two monks is the same, such as the family name Kaccāyana (Kātyāyana). When a reader doesn't rely on complete information including Pāli Canon and its Commentaries, it would be easy for them to assume that these two monks are the same person. Some books written in English and Chinese also present this apprehension.

Aside from the study of the Mahākaccāyana identity issue, the study of parallel scriptures in this article is also beneficial, to better understand several points in the stories of the Buddha's disciples.

Keywords : Biography, Great Disciples, Special qualification, Kaccāyana/Kātyāyana, Nālaka/Nālada

บทนำ

ชีวประวัติบุคคลสำคัญสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์ต่างนิกาย แม้จะมีรายละเอียดบางส่วนแตกต่างกัน อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่มักคงสื่อความได้ตรงกันอยู่ว่าหมายถึงบุคคลท่านเดียวกัน แต่ชีวประวัติของพระมหาสาวกท่านหนึ่งคือ พระมหากัจจายนะผู้เป็นเลิศด้านกร อธิบายความย่อให้พิสดาร ในคัมภีร์บางสายแสดงลำดับเนื้อหาประวัติของท่านในลักษณะที่ทำให้เข้าใจว่า เป็นบุคคลเดียวกับพระนาลกะ ผู้เป็นหลานฤาษีอัสติตะ ก่อนหน้านี้ โมริ (森章司) นักวิชาการชาวญี่ปุ่น ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้บ้างแล้ว¹ สำหรับบทความภาคแรกนี้ ผู้เขียนจะนำเสนอข้อมูลพื้นฐานของพระนาลกะและพระมหากัจจายนะที่ปรากฏในคัมภีร์แต่ละสายรวมถึงเอกสารชั้นหลัง แล้วศึกษาเปรียบเทียบเพิ่มเติมบางประเด็นนอกเหนือจากที่โมริได้ศึกษาวิจัยไว้

สำหรับข้อมูลพื้นฐานของทั้งสองท่านนี้ที่ปรากฏในคัมภีร์และเอกสารต่าง ๆ ผู้เขียนขอจัดประมวลเป็น 7 หมวดโดยจัดกลุ่มตามสาย นิกายและความสอดคล้องกันของเนื้อหา จากนั้นจะได้ศึกษาเปรียบเทียบสืบต่อไป ก่อนจะเข้าสู่ตัวเนื้อหา ขอกล่าวถึงชื่อ “นาลกะ” (Nālaka) และ “กัจจายนะ” (Kaccāyana) ว่ามีปรากฏคำอ่านอยู่หลายแบบ เช่น

---

¹ Shōji Mori (森章司), “Sanga to ritsuzō sho kitei no keisei katei サンガと律蔵諸規定の形成過程 (กระบวนการก่อรูปของคณะสงฆ์และการบัญญัติสิกขาบทในพระวินัยปิฎก),” *Genshi Bukkyō seiten shiryō ni yoru Shakuson den no kenkyū* 原始仏教聖典資料による釈尊伝の研究 18 (งานวิจัยพุทธประวัติ จากหลักฐานคัมภีร์พระพุทธศาสนายุคต้น เล่ม 18) (Tōkyō: Chūō gakujutsu kenkyūjo, 2013), 180-186. ผู้เขียนขอขอบคุณพระมหาพงศ์ศักดิ์ จานियो (คงคารัตนรักษ์), ดร. เป็นอย่างสูงที่ได้อธิบายเนื้อหาความบางตอนในเอกสารญี่ปุ่นฉบับนี้ ให้กระจ่างชัดยิ่งขึ้น

“นาลกะ” ในบาลีบางแห่งใช้ว่า Nāḷaka ในสันสกฤตมีใช้เป็น Nālaka Nālada Nāla และ Naradatta สำหรับบทความนี้ผู้เขียนจะขอใช้เป็นแบบเดียวกันว่า “นาลกะ” ส่วน “กัจจายนะ” ในบาลีบางแห่งใช้ว่า Kaccāna ในสันสกฤตใช้ว่า Kātyāyana สำหรับบทความนี้ผู้เขียนขอใช้เป็นแบบเดียวกันว่า “กัจจายนะ” โดยจะใส่ “มหา” ไว้ข้างหน้าด้วย ยกเว้นบางแห่งที่ต้องการเน้นว่า ในต้นฉบับคัมภีร์นั้นมิได้ใส่ “มหา” ไว้หน้าชื่อท่าน

1. คัมภีร์บาลีของเถรวาท

ข้อมูลของทั้งสองท่านปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาบาลีของเถรวาท มีความชัดเจนว่าเป็นบุคคลคนละท่านกัน ในหัวข้อนี้จะกล่าวโดยย่อเพื่อใช้เปรียบเทียบกับคัมภีร์สายอื่น

1.1 ชาติกำเนิด

(1) พระนาลกะ

อรรถกถาสุตตนิบาต และ “นิทานกถา” ของอรรถกถาชาดก² ปรากฏข้อมูลเพียงว่า นาลกะเป็นหลานของฤาษีอสิติตะ (หรือมีอีกชื่อหนึ่งว่า กาทเทวละ)

(2) พระมหากัจจายนะ

คัมภีร์อปทาน พร้อมทั้งอรรถกถาอังคุตตรนิกาย อรรถกถาเถรคาถา และอรรถกถาอปทาน³ ให้ข้อมูลว่า ท่านบังเกิดในแคว้นอวันตี

² Sn-a (E^e) II 483; Ja (E^e) I 54-55 “นิทานกถา” ของอรรถกถาชาดกบาลียังได้รับการแปลสู่พากย์ทิเบตในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14 อีกด้วย ดูใน D34.183a7-250a5

³ Ap (E^e) II 465; Mp (E^e) I 206; Th-a (E^e) II 207; Ap-a (E^e) 357, 490-491

กรุงอุชเชนี โคตรตระกูล “กัจจายนะ” มีนามเดิมว่า “กัจจายนะ” (เนื่องจากมีผิวงดงามดุจทอง) บิดามีนามว่า “ติริฏิวัจฉะ”⁴ เป็นพรหมณ์บุโรหิตของพระเจ้าจันทปัทมา วรรคตมารดา มีนามว่า “จันทิมมา”⁵

1.2 เหตุที่ได้พบพระพุทธเจ้า

(1) พระนาลกะ

คัมภีร์สุตตนิบาต อรรถกถาสุตตนิบาต และอรรถกถาชาดก⁶ แสดงเนื้อหาตอนฤาษีอธิษฐานไปเข้าเฝ้าเจ้าชายสิทธัตถะที่เพ็ญประสูติ ทราบว่าทารกผู้นี้จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อีกทั้งรู้ว่าตนเองมีอายุไม่ยืนยาวถึงเพียงนั้น ส่วนนาลกมาณบุตรของน้องสาวเป็นผู้สังสมบุญมาดี เมื่อเติบโตใหญ่จะพึงประมาท⁷ ทำยสุแล้วจักได้บรรลุพระนิพพานในสำนักของพระพุทธองค์ จึงไปยังเรือนของน้องสาว ให้พานาลกะมาบวชเป็นดาบส แล้วให้อโวกาทพรำสอนเพื่อรอการอุปัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรเป็นเวลา 7 วัน ท่านนาลกะก็ได้เข้าไปทูลถามโมเนยยปฏิบัติ(ข้อปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความเป็นมุนี) กับพระพุทธเจ้า⁸

---

⁴ ใช้ตามคำอ่านใน Ap (E^e) II 465,₃ : Tiriṭṭivaccha (มาจากสันสกฤตคือ Tiriṭṭin-vasta) ส่วนฉบับอื่นปรากฏคำอ่านคือ Ap (B^e) II 114,₁₇ : Tiriṭṭivaccha; (C^e) II 294,₁₉ : Tiriṭṭivaccha; (S^e) II 181,₅ : Tipitivaccha

⁵ ใช้ตามคำอ่านใน Ap (B^e) II 114,₇; (C^e) II 294,₂₀ : Candimā nāma ซึ่งสอดคล้องกับฉันทลักษณะปฐญาวัตร (ส่วนที่ขีดเส้นใต้คือ ย คณะในบาทคี่) ส่วนฉบับอื่นคือ Ap (E^e) II 465,₄ : Candapadumā; (S^e) II 181,₆ : Candanapadumā

⁶ Sn (E^e) 133-135; Sn-a (E^e) II 488-489; Ja (E^e) I: 55

⁷ จะอภิปรายประเด็นนี้เพิ่มเติมในหัวข้อ 8.3 (2)

⁸ Sn-a (E^e) II 490 จากการศึกษาของ ชาคริต แผลมม่วง, “เอรภักต-นาคราช (2): ศึกษาคาถาที่สอดคล้องกันในคัมภีร์ต่างฉบับ และวิเคราะห์ภาพ

(2) พระมหากัจจายนะ

คัมภีร์อปทาน รวมทั้งอรรถกถาอังคุตตรนิกาย อรรถกถาเถรคาถา และอรรถกถาอปทาน⁹ ปรากฏข้อมูลว่า ครั้นท่านเจริญวัยก็ศึกษาไตรเพท เมื่อบิดาวายชนม์แล้ว ได้ตำแหน่งปุโรหิตสืบต่อแทน มีนามตามโคตร ตระกูลว่า “กัจจายนะ” ต่อมาพระเจ้าจันทรปัชโชตได้ส่งพราหมณ์ กัจจายนะและผู้ติดตามจำนวนหนึ่งไปทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าเสด็จมา กรุงอุชเชนี ท่านกัจจายนะรวมทั้งผู้ติดตามได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า แล้วก็ทูลขอบวช

ในอรรถกถาอังคุตตรนิกายมีข้อความแสดงอุปมาการทูลนิมนต์ พระพุทธเจ้าในครั้งนี่ว่า “... Kāḷudāyitthero viya satthu Ujjenigamanatthāya gamanavaṇṇaṃ kathesi [พระมหากัจจายนะ] กล่าวพรรณนากราบทูลเชิญเสด็จ เพื่อประสงค์ให้พระศาสดาเสด็จไปกรุงอุชเชนี เหมือนดังพระกาฬุทายีเถระ[เคยทูลเชิญเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์]”¹⁰ จึงบ่งบอกในเบื้องต้นว่า เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในภายหลังเหตุการณ์ที่พระกาฬุทายีทูลนิมนต์พระพุทธองค์เสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์

สลักหินที่ภารุท,” วารสารธรรมธารา ปีที่ 7, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 12), (มกราคม-มิถุนายน 2564): 46-50 พบความเป็นไปได้ว่า อุตตรมาณพในอรรถกถาธรรมบท เรื่องเอรอกปัตตนาคราช น่าจะเป็นบุคคลเดียวกันกับนาลกมาณพ หากเป็นบุคคลเดียวกัน เหตุปัจจัยอีกประการหนึ่งที่สนับสนุนให้ท่านนาลกะได้มาพบพระพุทธเจ้าก็คือ การป่าวประกาศถามปริศนาธรรมของนาคราชเอรอกปัตตนะ

⁹ Ap (E^e) II 465; Mp (E^e) I 206; Th-a (E^e) II 207; Ap-a (E^e) 357, 491

¹⁰ Mp (E^e) I 206,₂₂₋₂₃

1.3 ช่วงเวลาที่ปรินิพพาน

(1) พระนาลกะ

อรรถกถาสุตตนิบาต และอรรถกถาชาดก¹¹ ระบุว่า เมื่อพระนาลกะ ทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงแสดงโมเนยยปฏิบัติแล้ว ก็เข้าไปปฏิบัติ ข้อปฏิบัตินี้อย่างเคร่งครัดมาก ได้บรรลุพระอรหัตผล ดำรงชีพอยู่ได้ เพียง 7 เดือน(หลังจากทูลถามโมเนยยปฏิบัติ)ก็ปรินิพพาน

(2) พระมหากัจจายนะ

เนื้อหาของมรณสูตรในมัชฌิมนิกาย¹² บ่งบอกว่า พระมหากัจจายนะ ดำรงชีพอยู่จนถึงภายหลังการปรินิพพานของพุทธเจ้า นอกจากนี้ อรรถกถาวิมานวัตตอยู่ยให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า พระมหากัจจายนะได้เข้าร่วม การประชุมสังคายนาด้วย¹³

1.4 คุณสมบัติที่เป็นเลิศและความปรารถนาในอดีต

รายนามพระอสีติมหาสาวกในอรรถกถาเถรคาถาล้วนมีปรากฏ ทั้งชื่อ “พระนาลกะ” และ “พระมหากัจจายนะ” อยู่ในจำนวนพระสาวก ผู้ใหญ่ 80 องค์¹⁴ พระสาวกทั้งสองท่านมีคุณสมบัติที่เป็นเลิศและความ ปรารถนาในอดีตต่างกัันดังนี้

(1) พระนาลกะ

ท่านได้ปฏิบัติโมเนยยปฏิบัติอย่างเคร่งครัดยิ่งยวด(อุกฤษฏ์) จึงมีดำรงชีพอยู่ได้เพียง 7 เดือน(หลังจากที่ทูลถามโมเนยยปฏิบัติ)¹⁵

¹¹ Sn-a (E^e) II 501; Ja (E^e) I 55

¹² MN (E^e) II 90

¹³ Vv-a (E^e) 267-270

¹⁴ Th-a (E^e) III 205

¹⁵ Sn-a (E^e) II 501; Ja (E^e) I 55

ในอรรถกถาที่สนิกายปรากฏข้อความเน้นย้ำว่า พระนาลกะมิได้เหยียดหลังลงเพียงเลยตราบจนปรีนิพพาน¹⁶

อรรถกถาสุตตนิบาตมีกล่าวถึงความปรารถนาในอดีตชาติของพระนาลกะไว้ว่า ท่านได้เห็นพระสาวกองค์หนึ่งของพระพุทธเจ้าปทุมุตตระเป็นผู้ปฏิบัติโมเนยยปฏิบัติ ก็ปรารถนาจะเป็นเช่นนั้นด้วยแล้วได้บำเพ็ญบารมีตลอดแสนกัป¹⁷

(2) พระมหากัจจายนะ

ท่านได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นเลิศกว่าเหล่าภิกษุสาวกผู้จำแนกแจกแจงเนื้อความแห่งพระดำรัสที่ตรัสไว้โดยย่อให้พิสดาร ดังมีปรากฏในอังคุตตรนิกาย¹⁸

คัมภีร์อุปทาน อรรถกถาอังคุตตรนิกาย อรรถกถาเถรคาถา และอรรถกถาอุปทาน¹⁹ มีปรากฏเรื่องราวการตั้งความปรารถนาในอดีตชาติของท่านคือ ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ ท่านได้เห็นพระพุทธรูปทรงสถาปนาพระสาวกท่านหนึ่งไว้ในตำแหน่งผู้เป็นเลิศด้านจำแนกเนื้อความที่พระศาสดาตรัสไว้โดยย่อให้พิสดารได้ ตัวท่านเองก็ปรารถนาตำแหน่งนั้นด้วย จึงตั้งปณิธานแล้วทำบุญมีทานเป็นต้นไว้เป็นอันมาก นอกจากนี้ ในกาลแห่งพระพุทธเจ้ากัสสปะ เมื่อพระพุทธรูปปรีนิพพานแล้ว ท่านก็ได้ทำการบูชา ณ ที่สร้างเจดีย์ด้วยแผ่นอิฐทองคำ พร้อมทั้งตั้งความปรารถนาว่า ขอให้สรีระของตนจงมีสีเหมือนทองคำ ในภพชาติต่อ ๆ ไป

¹⁶ Sv (E^e) III 736,
28-29

¹⁷ Sn-a (E^e) II 483

¹⁸ AN (E^e) I 23

¹⁹ Ap (E^e) I 84; Ap (E^e) II 463-464; Mp (E^e) I 205; Th-a (E^e) II 206;

Ap-a (E^e) 356-357, 490

2. เอโกตตราคม

คัมภีร์เอโกตตราคมที่นำมาใช้ศึกษานี้เป็นพากย์จีน (增—阿含經) นักวิชาการหลายท่านมีความเห็นว่า แปลมาจากต้นฉบับของนิกายมหาสังฆิกะ²⁰ แต่ก็มีบางท่านเห็นว่า น่าจะเป็นของนิกายธรรมคุปต์²¹ คัมภีร์นี้ปรากฏเนื้อหาที่เกี่ยวข้องเฉพาะข้อความแสดงคุณสมบัติที่เป็นเลิศของพระสาวก 2 ตอน ดังนี้

ตอนแรกปรากฏเฉพาะคุณสมบัติที่เป็นเลิศของพระมหากัจจายนะ มีข้อความว่า “ภิกษุผู้จำแนกแจกแจงเนื้อความได้อย่างยอดเยี่ยม อธิบายแสดงแนวทางปฏิบัติและคำสอน(ของพระพุทธองค์) ให้แจ่มแจ้ง คือพระมหากัจจายนะ”²²

ตอนที่สองอยู่ในพระสูตรว่าด้วยพระอรหันต์ผู้ทรงคุณวิเศษ (佛

---

²⁰ T31.98a9-10: 大僧祇增—阿含經; Bart Dessein, “Mahāsāṃghikas and the Origin of Mahayana Buddhism: Evidence Provided in the *Abhidharmamahāvibhāṣāśāstra*,” *The Eastern Buddhist* 40, no.1-2 (2009): 38-39 (fn.76); Tse-fu Kuan, “Legends and Transcendence: Sectarian Affiliations of the *Ekottarika Āgama* in Chinese Translation,” *Journal of the American Oriental Society* 133, no. 4 (2013): 607; Tse-fu Kuan, “Mahāyāna Elements and Mahāsāṃghika Traces in the *Ekottarika-āgama*,” *Research on the Ekottarika-āgama (Taishō 125)*, ed. Dhammadinnā (Taiwan: Dharma Drum Publishing Corporation, 2013), 182.

²¹ A.K. Warder, *Indian Buddhism* (Delhi: Motilal Banarsidass, 2004), 6 และดูเพิ่มใน Akira Hirakawa (平川彰), *Shoki Daijō Bukkyō no kenkyū* 初期大乘仏教の研究 I (การศึกษาวิจัยพระพุทธศาสนาหายานยุคต้น เล่ม 1) (Tōkyō: Shunjūsha, 1989), 33-35, 40-43.

²² T2.557b14-15: 善分別義, 敷演道教, 所謂大迦旃延比丘是。

说阿羅漢具德經) ซึ่งเป็นพระสูตรแปลเอกเทศของเอโกตตราคม (增—阿含經單本) มีกล่าวถึงคุณสมบัติที่เป็นเลิศทั้งของพระมหากัจจายนะและพระนาลกะว่า “อีกประการหนึ่ง ภิกษุสาวกผู้จำแนกแจกแจจพระธรรมวินัยได้อย่างเยี่ยมยอด ทั้งสามารถชี้แจงแถลงเนื้อความ คือพระกัจจายนะ ... อีกประการหนึ่ง ภิกษุสาวกผู้บำเพ็ญปฏิบัติ สามารถตัดขาดภพชาติและกิเลส คือพระนาลกะ”²³

3. มหาวัสตุของโลโกตตรวาท

คัมภีร์มหาวัสตุ (ชื่อเต็มว่า *Mahāvastu-avadāna*) เป็นส่วนหนึ่งของพระวินัยนิกายโลโกตตรวาท อันเป็นกึ่งนิกายหนึ่งของมหาสังฆิกะ ในมหาวัสตุปรากฏเฉพาะเรื่องราวของพระนาลกะ โดยระบุว่าพระนาลกะมีชื่อโคตรตระกูลว่า “กัจจายนะ” แต่มิได้ปรากฏข้อความบอกว่าท่านเป็นเลิศด้านใด สรุปเนื้อหาได้ดังนี้

3.1 ชาติกำเนิด

นาลกะถือกำเนิดในแคว้นอวันตี เมืองมรกกุฑะ (Markaṭaka)²⁴ บิดาเป็นพราหมณ์มหาศาลโคตรตระกูล “กัจจายนะ” ผู้เป็นปุโรหิตและอาจารย์ในราชสำนักของพระเจ้าอุชเชนิกโตณหารกะ²⁵ พราหมณ์นี้มี

²³ T.2.831b3-4, c26-27: 復有聲聞善解經律而能論義, 迦旃延苾芻是。..... 復有聲聞修行能斷已生煩惱, 那羅陀苾芻是。

²⁴ ในบาลี SN (E^e) IV 116, 121 มีคำอ่านเป็น Makkarakāṭa อรรถกถาแสดงคำอธิบายว่าเป็นชื่อเมือง (Spk (E^e) II 397, 4; *Makkarakāṭe ti evaṃ nāmake nagare*)

²⁵ “Ujjhebhaka Toṇehāraka” อาจเป็นพระนามอย่างเป็นทางการของ

บุตร 2 คน บุตรคนโตชื่ออุตตระ ส่วนนาลกะเป็นน้องชาย ฤาษีอสิตะ
เป็นลุงของพวกเขาทั้งสอง²⁶

3.2 เหตุที่ได้พบพระพุทธเจ้า

ฤาษีอสิตะอาศัยอยู่ ณ อาศรมที่ภูเขาวินธัยในแคว้นอวันตี สอน
พราหมณ์หนุ่ม 500 คนให้ท่องมนตร์และพระเวท อุตตระผู้เป็นพี่ชาย
ของนาลกะก็ไปเรียนพระเวทในที่นั้น จากนั้นอุตตระได้กลับมาทดสอบ
ท่องมนตร์ต่อหน้าบิดาและพราหมณ์ผู้แตกฉานในพระเวท เมื่อพี่ชาย
กำลังทำการทดสอบอยู่ นาลกะก็จดจำพระเวทเหล่านั้นได้ทั้งหมด
เมื่อได้ฟังพระเวทที่พี่ชายของเขาท่องจบแล้ว นาลกะก็ได้ทดสอบท่อง
มนตร์ต่อหน้าบิดาและพราหมณ์ผู้แตกฉานในพระเวทด้วย บิดาและ
พราหมณ์เหล่านั้นล้วนอัศจรรย์ใจในสติปัญญาของนาลกะ ต่อมามารดา
บิดาได้กล่าวกับเขาว่า “ผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า บังเกิดแล้วในโลก
เจ้าจงไปบวชเถิด” นาลกะจึงไปบวชเป็นฤาษีอยู่ในอาศรมของฤาษี
อสิตะผู้เป็นลุง ฤาษีอสิตะกล่าวกับลูกศิษย์ว่า “ผู้ที่จะตรัสรู้เป็น
พระพุทธเจ้า บังเกิดแล้วในโลก เจ้าจงไปทางทิศตะวันออกและบวช
ในสำนักพระพุทธองค์” ฤาษีนาลกะได้ออกจากอาศรมนั้นมาสู่เมือง
พาราณสี ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร
แล้ว ฤาษีนาลกะได้เข้าไปทูลถามโมเนยยปฏิบัติกับพระพุทธเจ้า²⁷

ในมหาวิสตุไม่ปรากฏข้อมูลบ่งบอกช่วงเวลาเวลาที่พระนาลกะ
ปรินิพพานอย่างชัดเจน แต่มีข้อความตอนหนึ่งที่น่าสังเกตในคาถา
นอบน้อมสรรเสริญท่านว่า

พระเจ้าจันตปาตไซตหรือพระราชบิดาของพระองค์

²⁶ Mvu III 490

²⁷ Mvu III 490-491, 495-500

นาลกะตอบรับคำพูดนั้นของฤาษีอสิตตะว่า “ได้ครับ” แล้วออกบวชจนได้เป็นหัวหน้าคณะ และเป็นพระอรหันต์ผู้ละกิเลส ท่านทั้งหลายจงถวายความเคารพพระนาลกะโดยทางวาจา ... ท่านมีชื่อโคตรตระกูลว่า กัจจายนะ เป็นบุตรของพระชินเจ้า และเป็นพระเถระผู้ปรินิพพานแล้ว ท่านทั้งหลายจงถวายความเคารพพระนาลกะนั้น ผู้ตัดสังสารวัฏได้และเข้าถึงความสงบ ... ผู้หลุดพ้นเพราะความสิ้นไปแห่งอุปกิเลส ผู้ก้าวล่วงสภาวะที่ทำให้เนิ่นช้าได้ทั้งสิ้น ผู้เป็นพระเถระที่ปรินิพพานแล้ว²⁸

ข้อความข้างต้นมีส่วนที่กล่าวเน้นย้ำว่าท่านปรินิพพานแล้ว ภายหลังจากที่บรรลุเป็นพระอรหันต์ ทั้งนี้ เนื้อหาแห่งอื่นในมหาวัสตุล้นมิได้ปรากฏข้อความเน้นย้ำถึงพระสาวกท่านอื่นว่าปรินิพพานแล้วแต่อย่างใด มีปรากฏเฉพาะกรณีพระนาลกะเท่านั้น อาจดูเหมือนเป็นการเน้นว่าท่านปรินิพพานเร็วกว่าพระสาวกท่านอื่น ๆ

4. พระวินัยของมหิศาสกะและธรรมคูปต์

พระวินัยปิฎกของนิกายมหิศาสกะ (彌沙塞部和醯五分律 หรือเรียกย่อว่า 五分律) และของนิกายธรรมคูปต์ (四分律) มีปรากฏเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่กำลังศึกษาอยู่คือ เหตุที่นาลกะได้มาพบพระพุทธเจ้า สามารถดูเนื้อเรื่องแปลถอดความเป็นไทยได้จากบทความ “เอรภัตตนาคราช (1) ” ในวารสารธรรมธารา²⁹ กล่าวโดยสรุปคือ พระวินัยมหิศาสกะเริ่มแสดงเรื่องราวตั้งแต่ฤาษีอสิตตะทราบล่วงหน้าว่า

²⁸ Mvu II 58,₅₋₁₀

²⁹ ชาคริต แหล่มม่วง, “เอรภัตตนาคราช (1): ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างฉบับบาลีและคัมภีร์อื่น ๆ,” วารสารธรรมธารา ปีที่ 6, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 11), (กรกฎาคม-ธันวาคม 2563): 127-130.

“เมื่อพระโพธิสัตว์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว จะแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี” จึงให้สร้างอาศรมไว้ใกล้ ๆ ป่าแห่งนี้ แล้วพราหมณ์นาลกะผู้เป็นศิษย์ว่า “พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นในโลก เมื่อพระองค์อุบัติแล้ว เจ้าจงประพาศิพรมหจรยี่ในสำนักของท่าน” ต่อมาได้สิ้นชีพลง มาณพนาลกะก็เป็นผู้ได้รับลาภสักการะต่าง ๆ สืบต่อแทน แล้วกลับหลงใหลยินดี จนไม่ได้นึกถึงเรื่องที่พระพุทธเจ้าจะอุบัติในโลก จากนั้นพระวินัยของทั้งสองนิกายนี้มีปรากฏเนื้อเรื่อง นาคราชเอรอกปัตตะป่าวประกาศถามปริศนาธรรม จนกระทั่งฤาษีนาลกะตัดสินใจแสวงหาคำตอบโดยเข้าไปทูลถามพระพุทธเจ้า³⁰

5. คัมภีร์ของ(มูล)สรวาสติวาท

ในกลุ่มคัมภีร์ของนิกายสรวาสติวาทและมูลสรวาสติวาท³¹ พบเนื้อหาที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่อยู่ในพระวินัย บางเล่มเรียงลำดับเนื้อหาในลักษณะที่ค่อนข้างทำให้เข้าใจว่า พระนาลกะและพระมหากัจจายนะคือบุคคลเดียวกัน

5.1 ชาติกำเนิด

พระวินัยมูลสรวาสติวาทสังฆเภทวัสตุ³² พระวินัยมูลสรวาสติวาท

³⁰ T22.106a6-b21; T22.791a6-c21

³¹ ดูที่มาของ “มูลสรวาสติวาท” ได้ใน มิโตะโมะ เคนโย, “กำเนิดนิกายสรวาสติวาท (2),” แปลโดย เมธี พิทักษ์ธีระธรรม, *วารสารธรรมธारा* ปีที่ 3, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 5), (กรกฎาคม-ธันวาคม 2560): 71-72.

³² Sbv I 46,₁₈₋₂₁; D3.281a7-b1; T24.108a26-28

กษุทรวัด³³ และลลิตวิสตระ³⁴ ปรากฏข้อมูลเบื้องต้นว่า นาลกะเป็นหลานของฤาษีอสิตะ นอกจากนี้ สองคัมภีร์แรกยังระบุว่านาลกะมีโคตรตระกูลคือ “กัจจายนะ”

5.2 เหตุที่ได้พบพระพุทธเจ้า

พระวินัยมูลสรวาสติวาทสังฆเภทวัด³⁵ พระวินัยมูลสรวาสติวาทกษุทรวัด³⁶ และลลิตวิสตระ³⁷ ปรากฏเนื้อหาตอนที่ฤาษีอสิตะได้เข้าไปหาเจ้าชายสิทธัตถะที่เพิงประสูติ โดยพานาลกะผู้เป็นศิษย์ติดตามไปด้วย ฤาษีอสิตะได้บอกนาลกะว่า “เจ้าชายองค์นี้จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อถึงเวลานั้นขอให้ไปบวชในสำนักของพระพุทธองค์ ตั้งใจพากเพียร อย่าได้ประมาท แล้วจะได้บรรลุพระนิพพานอันเป็นอมตรรรม” (ตามคัมภีร์นิกายนี้ นาลกะได้บวชเป็นศิษย์ของฤาษีอสิตะอยู่ก่อนแล้ว) จากนั้นคัมภีร์สองเล่มแรกดำเนินเรื่องต่อไปว่า ไม่นานนักฤาษีอสิตะก็สิ้นชีพ แล้วฤาษีนาลกะก็มาย้ายมาอยู่กับหมู่ฤาษีในเมืองพาราณสี

³³ D10.266a5-6

³⁴ Lal 108,₁₋₂

³⁵ Sbv I 46,₂₂ -47,₁₆ 52,₁₈ -57,₁; D3.281b1-6, 284b4-287a1; T24.108a26-b14, 109a28-110a28 (คัมภีร์นี้มีฉบับสันสกฤตคือ *Saṅghabhedavastu* พากย์ทิเบตคือ *dGe 'dun gyi dbyen gyi gzhi* และพากย์จีนคือ 根本說一切有部毘奈耶破僧事)

³⁶ D10.266a6-b3, 267b3-269b3; T24.298a21-b9, 298c24-299c6 (คัมภีร์นี้มีแต่พากย์ทิเบตคือ *'Dul ba phran tshegs kyi gzhi* และพากย์จีนคือ 根本說一切有部毘奈耶雜事)

³⁷ Lal 108,₁ -111,₂₀

พระวินัยมูลสรवासติวาทกษุทรกวัสตุ³⁸มีแสดงเรื่องราวต่อจากนั้นคือ ต่อมาминаคราชเอรอกปัตตะมาปาวประกาศถามปริศนาธรรม เป็นเหตุให้ฤาษีนาลกะตัดสินใจเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถามคำเฉลยปริศนาแล้วได้ทูลขอบวช เนื้อเรื่องตอนนี้ได้รับการแปลถอดความเป็นไทยไว้แล้ว³⁹ นอกจากนี้ คัมภีร์พุทธจริตพากย์ทิเบต (*Sangs rgyas kyi spyod pa*) ยังมีกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดท่านกัจจายนะไว้อย่างสั้น ๆ ว่า “สมเด็จพระทศพลโปรดพราหมณ์กัจจายนะผู้เป็นหลานของฤาษีอัสติตะ ณ เมืองพาราณสี”⁴⁰

ทั้งพระวินัยมูลสรवासติวาสังฆเภทวัสตุ⁴¹ และพระวินัยมูลสรवासติวาทกษุทรกวัสตุ⁴² ยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ภายหลังจากที่ฤาษีอัสติตะละโลกแล้ว มหาชนก็เรียกฤาษีนาลกะด้วยความเคารพโดยออกนามตามโคตรตระกูลว่า “กัจจายนะ” อีกทั้งเมื่อพระนาลกะได้รับการบวชจากพระพุทธเจ้าแล้ว พระพุทธองค์ก็ตรัสสั่งให้เรียกภิกษุรูปนี้ตามชื่อโคตรตระกูลเช่นกัน จากนั้นก็มีผู้เรียกท่านด้วยความเคารพยิ่งขึ้นว่า “มหากัจจายนะ”

ตามลำดับการเรียงเนื้อหาในพระวินัยมูลสรवासติวาทกษุทรก-

³⁸ D10.278a2-284a1; T24.303a6-305a17

³⁹ ชาคริต แหลมม่วง, “เอรอกปัตตนาคราช (1): ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างฉบับบาลีและคัมภีร์อื่นๆ,” *วารสารธรรมธारा* ปีที่ 6, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 11), (กรกฎาคม-ธันวาคม 2563): 130-132, 145-147.

⁴⁰ D274.75b6: de nas drang srong dKar min gyi || tsha bo Kātyāyana ni || Bārāṇasī'ṅ grong du sngon || gnyis skyes stobs bcu ldan pas btul || ท่อนนี้ในพากย์จีน (佛所行讚) ไม่ได้ระบุว่าหลานของฤาษีอัสติตะ (T4.40b17: 又至波羅奈, 化彼迦旃延) ส่วนต้นฉบับสันสกฤตของท่อนนี้ไม่มีปรากฏในปัจจุบัน

⁴¹ Sbv I 57, ₁₋₈; D3.287a1-3; T24.110a29-b8

⁴² D10.282b6-7, 284a1; T24.299c6-7, 304c18-21, 305a16-17

วัสดุ เมื่อจบเนื้อเรื่องนาคราชเอรอกปัดตะและการประทานเอหิภิกขุ-
อุปัชฌาย์แก่ฤาษีนาลกะแล้ว ก็ปรากฏเนื้อหาตอนที่พระพุทธเจ้า
ทรงมอบหมายให้พระมหากัจจายนะเดินทางไปยังเมืองอุชเชนีเพื่อโปรด
พระเจ้าจันทปัชชิต⁴³เป็นเหตุการณ์ในลำดับถัดไป การจัดเรียงลำดับ
เนื้อหาในคัมภีร์ดังกล่าวเช่นนี้ค่อนข้างสนับสนุนให้ผู้อ่านเข้าใจไปใน
ทิศทางที่ว่า พระมหากัจจายนะก็คือท่านเดียวกันกับพระนาลกะ

5.3 คุณสมบัติที่เป็นเลิศ

คัมภีร์วินัยสรวาสติวาทวิภาษา (*Sarvāstivāda Vinaya Vibhāṣā*) พบเฉพาะพากย์จีนคือ 薩婆多毘尼毘婆沙) ปรากฏข้อความที่พระพุทธเจ้า
ยกย่องพระกัจจายนะว่าเป็นเลิศด้านจำแนกแจกแจงพระสูตร⁴⁴ ในกลุ่ม
คัมภีร์ของนิกายนี้ ยังไม่พบข้อความที่ระบุชื่อพระนาลกะโดยเฉพาะไว้
ว่ามีคุณสมบัติเป็นเลิศด้านใด

6. พุทธจริตสังครหะ (อภินิษกรรมณสูตร)

พุทธจริตสังครหะ (*Buddhacaritasamgraha*) หรืออภินิษกรรมณ-
สูตร (*Abhiniṣkramaṇasūtra*) เป็นคัมภีร์ประมวลพุทธประวัติ โดยแปล
เนื้อหาพุทธประวัติจากคัมภีร์นิกายธรรมคุปต์เป็นหลัก พร้อมทั้งนำ
เนื้อหาจากคัมภีร์อีก 4 นิกาย คือ มหาสังฆิกะ สรวาสติวาท กาศยปิยะ
และมหิศาสกะ เข้ามาประมวลรวมไว้ด้วยกันเป็นคัมภีร์พากย์จีนชื่อว่า
佛本行集經 (แปลและเรียบเรียงในสมัยราชวงศ์สุย โดยพระชฎานคุปต์
จากแคว้นคันทาระ) คัมภีร์นี้ปรากฏเนื้อหาประวัติพระนาลกะโดยนำ

⁴³ D10.284a1; T24.305a18

⁴⁴ T23.522a17-18: 迦旃延解契經第一

ข้อมูลบางส่วนเกี่ยวกับพระมหากัจจายนะมาเชื่อมโยงกันในลักษณะที่ทำให้เข้าใจว่าพระนาลกะก็คือพระมหากัจจายนะผู้เป็นเลิศด้านการอธิบายความย่อให้พิสดาร เนื้อหาโดยสรุปมีดังนี้

6.1 ชาติกำเนิด

นาลกะถือกำเนิดในแคว้นอวันตี (阿槃提) เมืองมรกุฎะ(獼猴食)⁴⁵ บิดาเป็นพราหมณ์มหาศาลโคตรตระกูลมหากัจจายนะ ผู้เป็นบุโรหิตพระเจ้าจันทปัชชิต นาลกะเป็นบุตรชายคนที่สองของพราหมณ์นี้ และมีฤๅษีสิตะเป็นลุงของนาลกะ⁴⁶

6.2 เหตุที่ได้พบพระพุทธเจ้า

พี่ชายของนาลกะได้ออกเดินทางไปพำนักในต่างถิ่นเพื่อศึกษาเล่าเรียน เมื่อสำเร็จวิชาความรู้แล้วก็กลับมาท่องพระเวทเป็นต้นต่อหน้าบิดาและมหาชน มหาชนได้ฟังแล้วต่างก็เสนอให้เตรียมขึ้นดำรงตำแหน่งบุโรหิตสืบแทนบิดาต่อไป เมื่อพี่ชายกำลังท่องให้ฟังอยู่ นาลกะก็จดจำได้ทั้งหมดในทันที แล้วนาลกะก็ท่องพระเวทเป็นต้นให้บิดาและมหาชนฟัง มหาชนต่างก็อัศจรรย์ใจในสติปัญญาของนาลกะ ขณะนั้นพี่ชายของนาลกะก็เกิดริษยาน้องชายว่า “ตัวเราออกไปศึกษาเรียนมนตร์ต่าง ๆ ด้วยความยากลำบากกว่าจะสามารถทรงจำได้ แต่นาลกะเพียงแค่ฟังเราก็จำได้หมดแล้ว ต่อไปคงจะได้เป็นบุโรหิตของพระราชชา เราต้องกำจัดเขาเสีย มิฉะนั้นจะมาแย่งตำแหน่งเรา” เมื่อบิดาทราบถึงความคิดคำนึงเช่นนั้นของบุตรชายคนโต ก็หาทางปกป้องบุตรชายคนรองให้รอดปลอดภัย โดยพาไปมอบให้เป็นศิษย์ของฤๅษีสิตะผู้อาศัยอยู่ ณ

⁴⁵ สังยุตตะคาถกปาฐกัจจัน (雜阿含經) ใ้ชื่อว่า 獼猴室 (T2.63b22-23)

⁴⁶ T3.825a18-c6

ภูเขาวินธัย ซึ่งไม่ไกลจากเมืองอุชเชนี ต่อมาฤาษีอสิต๊ะได้พานาลกะซึ่งขณะนั้นมีอายุ 8 ปีไปเข้าเฝ้าเจ้าชายสิทธัตถะที่เพิงประสูติ แล้วบอกมาจนพานาลกะว่า “ผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้มาบังเกิดในโลกแล้ว เธอจงบวชในสำนักของพระพุทธองค์ ประพฤติพรหมจรรย์แล้วจะได้รับประโยชน์อันยิ่งใหญ่ บรรลุบรมสุขเกษมศานต์”⁴⁷

เนื้อเรื่องต่อจากนี้สามารถดูฉบับถอดความเป็นไทยได้ในบทความ “เอเรกปัตตนาคราช (1)”⁴⁸ กล่าวโดยสรุปคือ ฤาษีอสิต๊ะพานาลกะผู้เป็นศิษย์มายังสถานที่ใกล้เมืองพาราณสี สร้างอาศรมอยู่ในที่นั้น คอยพร่ำสอนเรื่องที่พระพุทธเจ้าจะอุบัติในโลก ไม่นานนักฤาษีอสิต๊ะก็สิ้นชีพลง หลังจากนั้นลามสัการะและชื่อเสียงที่ฤาษีอสิต๊ะเคยได้รับก็ตกทอดมาสู่ศิษย์ผู้นี้ เมื่อนาลกะได้รับลามสัการะและมีชื่อเสียง ก็ตั้งใจยินดีไม่คิดจะแสวงหาสัจธรรมสูงสุด ไม่เชื่อเรื่องที่จะมีพระรัตนตรัยบังเกิดขึ้น ต่อมานาคราชเอเรกปัตต๊ะได้ออกมาป่าวประกาศถามปริศนาธรรมจนกระทั่งเป็นเหตุให้ฤาษีนาลกะตัดสินใจหาคำตอบของปริศนาโดยเข้าไปทูลถามพระพุทธเจ้า แล้วได้บวชในสำนักของพระพุทธองค์ และทูลถามเกี่ยวกับโมเนยยปฏิบัติ⁴⁹

6.3 คุณสมบัติที่เป็นเลิศและความปรารถนาในอดีต

เมื่อจบเนื้อเรื่องการทูลถามโมเนยยปฏิบัติแล้ว ผู้เรียบเรียงคัมภีร์ได้แทรกเสริมความเห็นจากแหล่งอื่น อันทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้ว่าพระนาลกะกับพระมหากัจจายนะคือท่านเดียวกัน ดังนี้

⁴⁷ T3.684a4-18, 693c16-700b3, 825a27-c16

⁴⁸ ชาคริต แผลมม่วง, “เอเรกปัตตนาคราช (1): ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างฉบับบาลีและคัมภีร์อื่นๆ,” *วารสารธรรมธารา* ปีที่ 6, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 11), (กรกฎาคม-ธันวาคม 2563): 132-134, 147-151.

⁴⁹ T3.700b3-c1, 825c11-830c18

มีอาจารย์บางท่านกล่าวว่า “พระนาลกะเถระองค์นี้ เดิมมีโคตรตระกูลว่ากัจจายนะ มหาชนก็ได้เรียกขานท่านตามโคตรเดิมว่า มหา-กัจจายนะ” ทั้งนี้พระมหากัจจายนเถระยังได้รับคำยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอพึงทราบว่าเป็นบรรดาเหล่าสาวกนี้ของเรา ผู้ที่เข้าใจเนื้อความได้ในทันที เมื่อฟังคำสอนโดยพิสดารก็ฉลาดสามารถแทงตลอดได้ หรือหากได้สดับเพียงโดยย่อก็สามารถจำแนกแจกแจงโดยพิสดารได้ ภิกษุที่เป็นเลิศด้านนี้ก็คือพระมหากัจจายนะท่านนี้”⁵⁰

เนื้อหาส่วนถัดไปในคัมภีร์นี้ยังปรากฏเรื่องการตั้งความปรารถนาในอดีตชาติของพระมหากัจจายนเถระ กล่าวคือ ในภพที่ภพนี้ ยุคที่มนุษย์มีอายุยืนยาวถึงสองหมื่นปี มีพระพุทธเจ้ากัสสปะอุบัติขึ้น หลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้ว ได้มีการจัดประชุมกันแสดงอรรถาธิบายพระธรรมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี ในเมืองนี้มีอุบาสกผู้มีกุศลศรัทธาท่านหนึ่ง เป็นผู้รักษาศีลห้า แดกฉานในปัญญาวิธาน⁵¹ สามารถจำแนกแจกแจงเนื้อหาของหลักทฤษฎีทางโลก อุบาสกผู้นี้ก็ได้ไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวันแล้วสอบถามปัญหาโดยย่อกะเหล่าภิกษุเหล่าภิกษุก็ตอบอธิบายให้โดยพิสดาร เมื่ออุบาสกได้ฟังคำอธิบายเนื้อความโดยพิสดารเช่นนี้ ก็มีเจียนดีแล้วตั้งจิตอธิษฐานว่า “ในภพชาติเบื้อง

⁵⁰ T3.830c18-24: 又有師言：『而此長老那羅陀者，其本種族姓迦旃延，以本姓故，眾人稱言大迦旃延。』又復長老迦旃延，佛曾記言：『汝等比丘！今應當知！我此聲聞大眾之中，捷利取義，聞有廣說，而其聰敏，悉能領悟，或少聽受，而能為他廣分別說，最第一者，所謂即此大迦旃延比丘是也。』

⁵¹ หมายถึงความรู้ในศาสตร์ทั้งห้า (pañcavidyāsthāna) ได้แก่ ศาสตร์แห่งภาษา (śabdavidyā) ศาสตร์แห่งตรรกะ (hetuvidyā) ศาสตร์แห่งศิลปกรรมและงานฝีมือ (śilpakarmasthānavidyā) ศาสตร์แห่งการแพทย์ (cikitsāvidyā) และศาสตร์แห่งจิตวิญญาณ (adhyātmavidyā)

หน้า ขอให้ข้าพเจ้าจงเป็นผู้ปรารถนาเรื่องในธรรมเช่นนี้ กล่าวคือ สามารถ
จำแนกแจกแจงอธิบายแก่ผู้อื่นอย่างเป็นขั้นเป็นตอนได้เหมือนดังเช่น
ภิกษุเหล่านี้โดยไม่แตกต่างกันเลย”⁵²

7. เอกสารชั้นหลัง

ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงกล่าวถึงเอกสารทางพระพุทธศาสนาที่
เรียบเรียงในชั้นหลัง ซึ่งมีใช้การแปลคัมภีร์จากต้นฉบับภาษาอินเดีย
โบราณโดยตรง ดังจะได้แสดงเอกสารภาคภาษาจีนก่อน แล้วตามด้วย
หนังสือภาษาอังกฤษของนักวิชาการ

7.1 เอกสารยุคเก่าที่เรียบเรียงโดยชาวจีนและญี่ปุ่น

เอกสารยุคเก่าในที่นี้หมายถึงเอกสารซึ่งเขียนในสมัยที่จีนยังมี
ราชวงศ์ปกครองอยู่ ในเอกสารกลุ่มนี้ที่เรียบเรียงโดยชาวจีนและ
ญี่ปุ่น ยังไม่พบข้อมูลที่ระบุว่า พระนาลกะและพระมหากัจจายนะผู้
เป็นเลิศด้านการอธิบายความย่อให้พิสดารเป็นพระสาวกคนละท่านกัน
บางเอกสารปรากฏเนื้อหาอย่างชัดเจนว่าทั้งสองท่านคือบุคคลเดียวกัน

(1) อรรถาธิบายชื่อและหัวข้อในพระวินัยธรรมคูปตี (四分律名義
標釋)

เอกสารนี้เรียบเรียงโดยพระธรรมอาจารย์หงจ้าน (釋弘贊) ภิกษุจีน
ผู้มีชีวิตในช่วงราชวงศ์หมิงตอนปลายถึงราชวงศ์ชิงตอนต้น ในคำ
อธิบายชื่อพระมหากัจจายนะของเอกสารนี้ กลับปรากฏประวัติย่อของ
พระนาลกะ มีลักษณะเป็นการสรุปความเชื่อมโยงกันจากหลายคัมภีร์
เริ่มเนื้อหาตั้งแต่ถาขีอติตะประกาศแจ้งแก่นาลกะว่า “ทารกเชื้อสาย

⁵² T3.831a6-21

ศากยวงศ์ที่เพิ่งประสูติจะได้ตรัสรู้อนุตตรธรรม ขอให้บวชในสำนักท่าน
ผู้นี้ ประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งใจพากเพียร เมื่อปฏิบัติสำเร็จแล้ว จะเข้าถึง
อมตธรรม” แล้วฤาษีอสิตะก็สิ้นชีพ จากนั้นนาลกะก็ได้ย้ายไปพำนักใน
พาราณสี สอนมนตร์พระเวทให้แก่มาณพห้าร้อย เนื่องจากโคตรตระกูล
ของนาลกะคือ “กัจจายนะ” จึงเรียกขานกันว่า “กัจจายนะ” เมื่อพระ
โพนธัตถ์ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ท่านกัจจายนะก็ได้เข้าไป
เฝ้าพระพุทธองค์ พระพุทธเจ้าก็ให้เรียกว่า “มหากัจจายนะ” แล้วแสดง
ธรรมโปรดให้บรรลุถึงพระนิพพาน พระมหากัจจายนะนี้เป็นเลิศด้าน
อธิบายขยายความให้แจ่มแจ้ง⁵³

(2) ประวัติพระพุทธเจ้าและพระเถระเจ้าสำนักโดยสังเขป (佛祖
綱目)

เอกสารนี้เรียบเรียงโดยจูฉือเอิน (朱時恩) อุบาสิกชาวจีนผู้มีชีวิต
อยู่ในช่วงปลายราชวงศ์หมิง เอกสารนี้ปรากฏประวัติย่อของพระนาลกะ
มีลักษณะเป็นการสรุปความจากพุทธจริตสังครหะ (อภินิษกรมณสูตร)
เริ่มเนื้อหาตั้งแต่ นาลกะเป็นบุตรคนที่สองของพรหมณ์โคตรตระกูล
มหากัจจายนะ ศึกษาพระเวทได้ไม่นานก็แตกฉาน พืชายได้เกิดจิตริษยา
ประสงค์จะปลงชีวิตเขาเสีย บิดาจึงพานาลกะไปอยู่ในสำนักของฤาษี
อสิตะผู้เป็นลุง เมื่อฤาษีอสิตะสิ้นชีพแล้ว นาลกะก็ยึดติดยึดมั่นในลาภ
สักการะ ไม่เชื่อเรื่องพระรัตนตรัย ต่อมาเมื่อมีนาคราชเอรอกปัดตะมาป่าว
ประกาศถามปริศนาธรรม จนในที่สุดได้เป็นเหตุให้ฤาษีนาลกะตัดสินใจ
เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถามคำเฉลยปริศนา แล้วได้ทูลขอบวชใน
สำนักพระพุทธองค์ พระนาลกะยังมีนามว่า “มหากัจจายนะ” ตามชื่อ
โคตรตระกูล เป็นเลิศด้านการอธิบายขยายความ⁵⁴

⁵³ X44.494b1-20

⁵⁴ X85.563c8-17

(3) เอกสารอื่นๆ

นอกจากเอกสารที่แสดงประวัติโดยย่อข้างต้น ยังได้พบเอกสารที่มีกล่าวถึงความเห็นของบางสายว่า ในการทำสังคายนาครั้งที่ 1 พระกัจจายนะได้ร่วมสังคายนาพระอภิธรรมปิฎกด้วย บ่งบอกว่า การปรินิพพานของพระมหากัจจายนะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังการทำปฐมสังคายนา เอกสารเหล่านี้ได้แก่

(3.1) บันทึกการเผยแผ่พระสัทธรรม (傳法正宗記)⁵⁵ เรียบเรียงโดยพระธรรมอาจารย์ซิงชง (釋契嵩) ภิกษุจีนผู้มีชีวิตอยู่ในช่วงราชวงศ์ซ่ง

(3.2) ภาพรวมการศึกษาวิจัยประวัติเชื้อสายศากยบุตร (釋氏稽古略)⁵⁶ เรียบเรียงโดยพระธรรมจารย์เจี๋ยอัน (釋覺岸) ภิกษุจีนผู้มีชีวิตอยู่ในช่วงราชวงศ์หยวน

(3.3) สารัตถะแห่งอรรถกถามหาไวโรจนสูตร (大日經疏指心鈔)⁵⁷ เรียบเรียงโดยระอียุ (賴瑜) พระญี่ปุ่นผู้มีชีวิตในช่วง ค.ศ.1226-1304

7.2 หนังสือยุคปัจจุบัน

ในหัวข้อย่อยนี้ จะกล่าวถึงตัวอย่างหนังสือภาษาจีนและอังกฤษที่แสดงเนื้อหาในทำนองว่า พระนาลกะคือบุคคลเดียวกันกับพระมหากัจจายนะผู้เป็นเลิศด้านการอธิบายขยายความ

(1) ภาคภาษาจีน

หนังสือหมวดประวัติพระมหาสาวก 10 องค์⁵⁸ โดยมากนำเสนอ

⁵⁵ T51.719b20-21

⁵⁶ T49.754b17-18

⁵⁷ NCL-D18.43a2-3

⁵⁸ พระอรหันตสาวกสิบองค์ที่พุทธศาสนาของจีนให้ความสำคัญมากคือ

เนื้อหาว่าพระสาวกทั้งสองนามนี้คือท่านเดียวกัน ได้แก่ เล่มที่เรียบเรียงโดยพระธรรมอาจารย์ชิงหวิิน (釋星雲)⁵⁹ หลีตานนี่ (李丹妮)⁶⁰ หลินหมิงเคอ (林明珂)⁶¹ พระธรรมอาจารย์หมิงหยาง (釋明暘)⁶² สำหรับทศนะว่า “สองท่านนี้คือบุคคลเดียวกัน” ที่ปรากฏในหนังสือจีนยุคปัจจุบัน อาจสันนิษฐานลำดับความเป็นมาได้ดังนี้

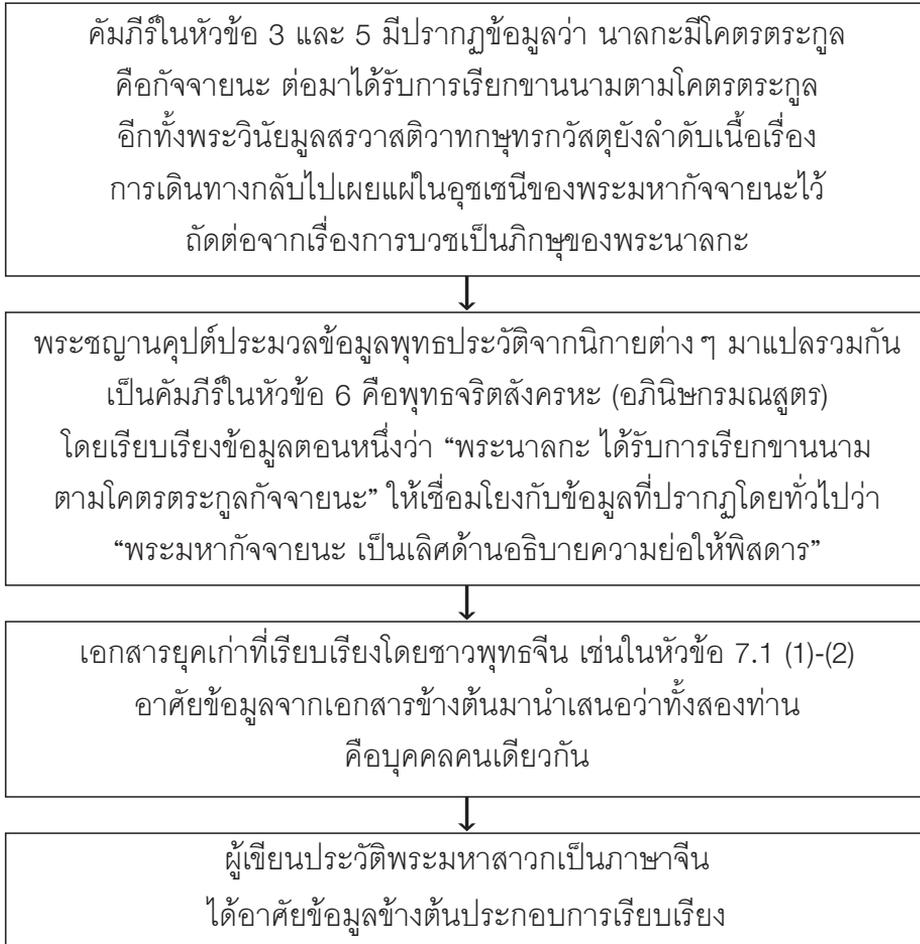
พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระสุภูติ พระปุลณณมันตานี-บุตร พระกัจจายนะ พระอนรุทธะ พระอุบาดี พระราหุล และพระอานนท์ ทั้งนี้ในเอโกตตราคมพากย์จีนก็มีกล่าวถึง “十大聲聞 พระมหาสาวก 10 องค์” (T2.833c2-6) แต่แสดงรายชื่อไว้ไม่ตรงกับข้างต้น นอกจากนี้ในสังยุตตามคพากย์จีนยังปรากฏคำว่า “八十大聲聞 พระมหาสาวก 80 องค์” (T2.521c25) ตามแบบที่มีใช้ในคัมภีร์บาลี

⁵⁹ Xingyun (星雲), *Shi da di zi zhuan* 十大弟子傳 (ประวัติสิบพระมหาสาวก) (Gaoxiong: Foguang, 1959), 125-155; Xing yun (星云), *Shi da di zi zhuan* 十大弟子傳 (ประวัติสิบพระมหาสาวก) (Shanghai: Shanghai jinxiu wenzhang chubanshe, 2012), 79-97.

⁶⁰ Danni Li (李丹妮), *Fo tuo shi da di zi (zhong ce)* 佛陀十大弟子 (中册) (สิบพระมหาสาวกของพระพุทธเจ้า เล่มสอง) (Beijing: Dongfang chubanshe, 1996), 421-513.

⁶¹ Mingke Lin (林明珂), *Fo tuo shi da di zi zhuan* 佛陀十大弟子傳 (ประวัติสิบพระมหาสาวกของพระพุทธเจ้า) (Beijing: Dazhong wenyi chubanshe, 1998), 185-217.

⁶² Mingyang (明暘), *Fo tuo he ta de shi da di zi* 佛陀和他的十大弟子 (ประวัติพระพุทธเจ้าและสิบพระมหาสาวกของพระองค์) (Xiamen: Xiamen daxue chubanshe, 2007), 104-112, 223-229.

แผนภาพที่ 1 ลำดับความเป็นมาของทัศนะว่าพระสาวก
ทั้งสองนามคือบุคคลเดียวกันในเอกสารจีน

(2) ภาคภาษาอังกฤษ

ในภาคภาษาอังกฤษได้มีการแปลคัมภีร์บางเล่มที่มีปรากฏข้อมูล
ว่า “พระนาลกะมีโคตรตระกูลว่ากัจจายนะ” หรือ “พระนาลกะคือพระ

มหากัจจายนะผู้เลิศด้านการอธิบายขยายความ” เช่น พุทธจริตสัง-
ครหะ (อภินิชกรรมณสูตร)⁶³ พุทธจริต (ของพระอัศวโฆษ)⁶⁴ และมหา-
วัศตุ⁶⁵ คัมภีร์แปลเหล่านี้อาจมีผลสนับสนุนให้ทศนะว่า “พระนาลกะเป็น
บุคคลเดียวกันกับพระมหากัจจายนะผู้เลิศด้านการอธิบายความ” แพร่
ขยายมากขึ้นในโลกภาษาอังกฤษ

หนังสือทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาภาคภาษาอังกฤษ
บางเล่ม ยังได้อาศัยเนื้อหา คัมภีร์ของบางนิกายประกอบกรเรียบเรียง
แล้วมีการนำเสนอว่า พระนาลกะก็คือพระมหากัจจายนะผู้เป็นเลิศ
ด้านอธิบายความย่อให้พิสดารหรือเผยแผ่พระศาสนาได้กว้างไกลใน
ปัจจุบันชนบท หนังสือเหล่านี้ได้แก่

(2.1) The Life of the Buddha and the Early History of
His Order ของ W. Woodville Rockhill ซึ่งเรียบเรียงโดยอิงตามคัมภีร์ของ
มูลสรวาสติวาทพากย์ทิเบต ปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่า “พระนาลกะ
หลานอสีตะก็คือพระมหากัจจายนะผู้เผยแผ่พระศาสนาได้กว้างไกล”⁶⁶

(2.2) Early Monastic Buddhism และ Early History of the

---

⁶³ Samuel Beal, *The Romantic Legend of Sākya Buddha: From Chinese-Sanskrit* (London: Trübner, 1875), 275, 280.

⁶⁴ Āśvaghoṣa, *Buddhacarita or Acts of the Buddha* Part III, trans. E.H. Johnston (Delhi: Motilal Banarsidass, 2007), 58. เอกสารนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1936

⁶⁵ Sacred Books of the Buddhists, *The Mahāvastu* Vol. I-III, trans. J.J. Jones (London: Luzac & Company Ltd., 1949-1956).

⁶⁶ W. Woodville Rockhill, *The Life of The Buddha and the Early History of his Order: Derived from Tibetan Works in the bKah-hgyur and bsTan-hgyur* (London: Trübner & Co., Ludgate Hill, 1884), 18, 45-47.

Spread of Buddhism and the Buddhist Schools ของ Nalinaksha Dutt⁶⁷ รวมทั้ง History of Theravāda Buddhism in South-East Asia : with special reference to India and Ceylon ของ Kanai Lal Hazra⁶⁸ ในเล่มมีปรากฏเรื่องราวของพระมหากัจจายนะตามข้อมูลในคัมภีร์บาลี และได้ผนวกข้อมูลจากคัมภีร์นิกายอื่นเข้ามาเชื่อมโยงไว้ด้วย แต่มิได้กล่าวถึงประวัติพระนาลกะที่อยู่ในอรรถกถาบาลี จึงมีปรากฏเนื้อความว่าพระมหากัจจายนะผู้เป็นเลิศด้านการอธิบายความย่อให้พิสดารคือท่านเดียวกันกับพระนาลกะผู้เป็นหลานของฤาษีอัสติตะ

8. ศึกษาเปรียบเทียบและประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้อง

จากข้อมูลพื้นฐานของพระมหากัจจายนะและพระนาลกะที่แสดงไว้ในเอกสารต่าง ๆ เมื่อพิจารณาเฉพาะในกลุ่มเอกสารชั้นต้น (หัวข้อ 1-6) จะเห็นได้ว่าคัมภีร์ในหัวข้อ 4 (พระวินัยของมหิศาสกะและธรรมคูปต์) มิได้ให้ข้อมูลบ่งบอกว่าพระนาลกะเป็นบุคคลเดียวกันกับพระมหากัจจายนะผู้เป็นเลิศด้านการอธิบายความย่อหรือไม่ ส่วนคัมภีร์ในหัวข้อที่เหลืออาจจัดแบ่งตามลักษณะข้อมูลได้คือ (1) เอกสารหัวข้อ 1 และ 2 บ่งบอกว่าเป็นคนละบุคคลกัน แต่หัวข้อ 2 แสดงข้อมูลไว้อย่างไม่เด่นชัดมากนัก (2) เอกสารหัวข้อ 3 ให้ข้อมูลเพียงว่านาลกะมีโคตร

⁶⁷ Nalinaksha Dutt, *Early Monastic Buddhism* Vol.1 (Calcutta: Culcutta Oriental Press Ltd., 1941), 112, 193-194. ; Nalinaksha Dutt, *Early History of the Spread of Buddhism and the Buddhist Schools* (New Delhi: Rajesh Publications, 1980), 39, 102.

⁶⁸ Kanai Lal Hazra, *History of Theravāda Buddhism in South-East Asia* (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., 1982), 17, 25.

ตระกูลคือ “กัจจายนะ” แต่มีได้ระบุว่าพระนาลกะเป็นเลิศด้านใด และมีได้กล่าวถึงงานเผยแผ่พระศาสนาของพระมหากัจจายนะ (3) เอกสารหัวข้อ 5 และ 6 ปราบกฏการจัดเรียงเนื้อหาในลักษณะที่สนับสนุนให้เข้าใจว่า ทั้งสองท่านคือบุคคลเดียวกัน

ในประเด็นที่ว่าทั้งสองท่านนี้ควรเป็นบุคคลเดียวกันหรือไม่ โมริได้ให้ความเห็นว่า “ทั้งสองท่านนี้มีใช่บุคคลท่านเดียวกัน” มีความสมเหตุสมผลมากกว่า ทั้งสองท่านเพียงแต่มีชื่อโคตรตระกูลที่เหมือนกันคือกัจจายนะ แต่ไม่ควรจะเป็นบุคคลเดียวกัน⁶⁹ ผู้เขียนก็มีความเห็นเช่นเดียวกับโมริ ในบทความนี้จึงจะไม่เน้นการอภิปรายว่าทั้งสองท่านควรเป็นบุคคลเดียวกันหรือไม่ แต่จะมุ่งเน้นศึกษามูลเหตุที่ทำให้มีทศนะว่า “ทั้งสองนามคือบุคคลเดียวกัน” โดยอาศัยการศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลระหว่างจากคัมภีร์บาลีกับคัมภีร์สายอื่น รวมทั้งนำเสนอประเด็นการศึกษาคัมภีร์คูนานที่ส่งผลให้เข้าใจเรื่องราวของพระสาวกสองท่านนี้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

8.1 ข้อมูลพื้นฐานของทั้งสองท่านในคัมภีร์บาลีกับคัมภีร์สายอื่น คัมภีร์บาลีกับคัมภีร์สายอื่นแสดงข้อมูลพื้นฐานไว้โดยสรุปดังนี้

---

⁶⁹ Shōji Mori (森章司), “Sanga to ritsuzō sho kitei no keisei katei サンガと律蔵諸規定の形成過程 (กระบวนการก่อรูปของคณะสงฆ์และการบัญญัติสิกขาบทในพระวินัยปิฎก),” *Genshi Bukkyō seiten shiryō ni yoru Shakuson den no kenkyū* 原始仏教聖典資料による釈尊伝の研究 18 (งานวิจัยพุทธประวัติจากหลักฐานคัมภีร์พระพุทธศาสนายุคต้น เล่ม 18) (Tōkyō: Chūō gakujutsu kenkyūjo, 2013), 185-186.

ตารางที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของพระนาลกะและพระมหากัจจายนะ
จากคัมภีร์บาลีและสายอื่น

ข้อมูลพื้นฐาน ของทั้งสอง นาม	จากคัมภีร์บาลี (หัวข้อ 1)		จากคัมภีร์สายอื่น (หัวข้อ 2-6)	
	นาลกะ	กัจจายนะ	นาลกะ	กัจจายนะ
ชื่อเดิม	Nāḷaka/ Nāḷaka	Kañcana	Nāḷaka/Nāḷa- da Nāḷa/ Naradatta	-
โคตรตระกูล	-	Kaccāna/ Kaccāyana	Kātyāyana	-
ชาติภูมิ	-	แคว้น Avantī เมือง Ujjenī	แคว้น Avantī เมือง Markaṭaka	-
วรรณะ	-	พราหมณ์	พราหมณ์	-
บิดามารดา ญาติพี่น้อง	ลุง: Asita	บิดา: Tiriṭi- vaccha, เป็นบุโรहित; มารดา: Candimā	บิดาเป็น บุโรहित; พี่ชาย: Uttara; ลุง: Asita	-
สถานภาพ ก่อนพบ พระพุทธเจ้า	ดาบส	บุโรहित	ฤๅษี (หัวหน้าสำนัก)	-

ตารางที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของพระนาลกะและพระมหากัจจายนะ
 จากคัมภีร์บาลีและสายอื่น (ต่อ)

ข้อมูลพื้นฐานของทั้งสองนาม	จากคัมภีร์บาลี (หัวข้อ 1)		จากคัมภีร์สายอื่น (หัวข้อ 2-6)	
	นาลกะ	กัจจายนะ	นาลกะ	กัจจายนะ
ช่วงเวลาที่ได้รับบริการบวชจากพระพุทธรเจ้า	หลังพระพุทธรองค์แสดงปฐมเทศนาเป็นเวลา 7 วัน	หลังการบวชของพระกาฬทายี	หลังพระพุทธรองค์แสดงปฐมเทศนาไม่นานนัก	-
คุณสมบัติที่โดดเด่น	บำเพ็ญโมเนยยปฏิบัติ	อธิบายความย่อให้พิสดาร	บำเพ็ญปฏิบัติสามารถตัดขาดภพชาติและกิเลส	อธิบายความย่อให้พิสดาร
ช่วงเวลาปรินิพพาน	หลังการแสดงปฐมเทศนา 7 เดือน 7 วัน	หลังปฐมสังคายนา	-	หลังปฐมสังคายนา ⁷⁰

⁷⁰ อ้างตามเอกสารชั้นหลังในหัวข้อ 7.1 (3)

จะเห็นได้ว่า คัมภีร์สายอื่นไม่ปรากฏข้อมูลของพระมหากัจจายนะ (หรืออัญจนะผู้เคยเป็นบุโรหิต) ตั้งแต่ช่วงถือกำเนิดจนถึงออกบวช อีกทั้งยังไม่ปรากฏข้อมูลเกี่ยวกับช่วงเวลาทีพระนาลกะปรินิพพาน นอกจากนี้ทั้งสองท่านยังมีข้อมูลบางประการที่เหมือนกัน ได้แก่ (1) โคตรตระกูลกัจจายนะ (2) วรรณะพราหมณ์ (3) เกิดในแคว้นอวันตี (แต่ต่างเมืองกัน) และ (4) มีบิดาเป็นบุโรหิตในราชสำนัก⁷¹ จึงสนับสนุนให้เข้าใจว่า ทั้งสองท่านนี้คือบุคคลเดียวกัน เมื่อมีความเห็นเช่นนี้ การเผยแพร่ของพระมหากัจจายนะในปัจจุบันตชนบทมีแคว้นอวันตีเป็นต้น ย่อมเป็นผลงานของพระนาลกะ⁷²

ในคัมภีร์ต่างนิกาย แม้จะมีข้อมูลที่กล่าวถึงคุณสมบัติความเป็นเลิศโดยระบุชื่อของท่านสองนี้ไว้โดยแยกกัน แต่ข้อความที่แสดงคุณสมบัติของพระนาลกะว่า “複有聲聞修行能斷已生煩惱，那羅陀苾芻是อีกประการหนึ่ง ภิกษุสาวกผู้บำเพ็ญปฏิบัติ สามารถตัดขาดภพชาติ

⁷¹ ตำแหน่งบุโรหิตในแคว้นหนึ่งอาจมีมากกว่าหนึ่งท่านได้ เช่นข้อความในพุทธจริตสังครหะ (อภินิษกรรมณสูตร) ที่แสดงถึงการตรัสเรียกเหล่าพราหมณ์บุโรหิตของพระเจ้าสุทโธทนะ (T3.700c2: 時淨飯王語諸國師婆羅門言.....)

⁷² ยังพบตัวอย่างความสับสนว่าบุคคลสองคนในประวัติศาสตร์ถูกมองเป็นคนเดียวกันได้อีก เช่น ข้อมูลของสรวาสติวาทที่ปรากฏให้เห็นว่า พระเจ้ากาฬาสโตกและพระเจ้าอโศกผู้ยิ่งใหญ่คือบุคคลเดียวกัน ดูใน Keishō Tsukamoto (塚本啓祥), *Kaitei zōho shoki Bukkyō kyōdan shi no kenkyū* 改訂増補初期仏教団史の研究 (การศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์คณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนายุคต้น ฉบับปรับปรุง) (Tōkyō: Sankibō Busshorin, 1980), 135-136. ; Phramaha Somchai Watcharasriroj (ターナヴァット・S.W.), *Shoki Bukkyō ni okeru seiten seiritsu to shugyō taikai* 初期仏教における聖典成立と修行体系 (กำเนิดพระไตรปิฎกและแนวปฏิบัติสู่การตรัสรู้ธรรมในพระพุทธศาสนายุคดั้งเดิม) (Tōkyō: Sankibō Busshorin, 2019), 94-98.

และกิเลส คือพระนาลกะ” ก็ดูไม่ชัดเจนเพียงพอที่จะบ่งบอกว่าเป็นการบ้ำาเพ็ญข้อปฏิบัติที่พิเศษอย่างไร ทั้งนี้พระอรหันต์ทั่วไปก็ย่อมตัดกิเลสและดับภพชาติได้อยู่แล้ว เมื่ออาศัยเฉพาะข้อมูลในคัมภีร์นิกายอื่น (ที่มีอยู่ในปัจจุบัน) ก็อาจจะเข้าใจข้อความนี้ไปในทำนองว่า เป็นการเน้นย้ำถึงคุณสมบัติของพระมหากัจจายนะอีกประการหนึ่ง ผู้เขียนมองว่าคุณสมบัติของพระนาลกะในท่อนนี้ สามารถเชื่อมโยงกับข้อมูลในคัมภีร์บาลีให้ได้ใจความชัดเจนขึ้นได้ กล่าวคือ ข้อปฏิบัติที่พระนาลกะบ้ำาเพ็ญนี้ควรจะหมายถึง “โมเนยยปฏิบัติ” ที่พระนาลกะบ้ำาเพ็ญอย่างอุกฤษฏ์อันเป็นเหตุให้ท่านดำรงอัตภาพอยู่ต่อไปได้ไม่นานนัก⁷³

โดยภาพรวมแล้ว ยังพอมีร่องรอยอยู่บ้างในคัมภีร์ต่างนิกายที่บ่งบอกว่า พระนาลกะมีคุณสมบัติที่โดดเด่นต่างจากพระมหากัจจายนะ ส่วนเนื้อหาประวัติช่วงก่อนบวชของพระมหากัจจายนะ มีปรากฏแต่ในคัมภีร์บาลีของเถรวาท

8.2 การสั่งสมบุญของพระมหากัจจายนะในยุคพระกัสสปพุทธเจ้า

คัมภีร์บาลีแสดงเนื้อเรื่องนี้ไว้ว่า เมื่อพระพุทธรเจ้ากัสสปะปรินิพพานแล้ว พระมหากัจจายนะในชาตินั้นได้ทำการบูชา ณ ที่สร้างเจดีย์ด้วยแผ่นอิฐทองคำ พร้อมทั้งตั้งความปรารถนาว่า “ขอให้สรีระของตนจะมีสีเหมือนทองคำในภพชาติต่อไป” ส่วนพุทธจริตสังครหะ (อภินิชกรรมณสูตร) แม้จะแสดงรูปแบบการสั่งสมบุญที่แตกต่างกันออกไป ดังได้กล่าวไว้ในตอนท้ายหัวข้อ 6.3 แต่ก็มีสิ่งทีลสอดคล้อง

⁷³ หากพิจารณาตามข้อมูลในพุทธจริตสังครหะ (อภินิชกรรมณสูตร) ช่วงที่เจ้าชายสิทธัตถะประสูติ นาลกะมีอายุเพียง 8 ปี (T3.694a15: 其那羅陀, 年始八歲) ดังนั้นพระนาลกะก็น่าจะปรินิพพานเมื่ออายุได้ 43-44 ปี

ตรงกันคือ เป็นเหตุการณ์ในช่วงหลังจากพระพุทธเจ้ากัสสปะปรินิพพานแล้วไม่นาน จึงอาจพิจารณาเชื่อมโยงกันได้ว่า ในชาตินั้นของพระมหากัจจายนะ ท่านน่าจะได้ส่งบุญตามรูปแบบที่แสดงไว้ทั้งในคัมภีร์ทั้งสอง ทั้งนี้ พุทธจริตสังครหะยังระบุว่า ในชาตินั้นท่านก็ได้ตั้งความปรารถนาให้เป็นเลิศด้านการอธิบายธรรมแก่ผู้อื่นด้วย

8.3 การบวชเป็นฤาษีของนาลกะ

เหตุการณ์เกี่ยวกับการออกบวชเป็นศิษย์ในสำนักฤาษีอสิตตะของนาลกะ มีกล่าวไว้ในคัมภีร์แต่ละสายแตกต่างกันบ้าง จะขอกล่าวถึง 2 ประเด็นดังนี้

(1) การบวชเป็นศิษย์ของฤาษีอสิตตะ

ตามเนื้อหาในคัมภีร์บาลีและมหาวัสตุ เมื่อนาลกะได้รับแจ้งคำพยากรณ์จากฤาษีอสิตตะว่า “บุคคลที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้บังเกิดในโลกแล้ว” จึงได้ตัดสินใจออกบวชเป็นฤาษี แต่ในคัมภีร์บางสาย เช่น พระวินัยของมูลสรวาสติวาท และพุทธจริตสังครหะ (อภินิชกรรมณสูตร) แสดงเนื้อหาที่บ่งบอกว่า นาลกะได้บวชเป็นศิษย์ของฤาษีอสิตตะอยู่ก่อนแล้ว จากนั้นจึงได้รับแจ้งคำพยากรณ์นี้ในภายหลัง แม้ว่าลำดับเหตุการณ์ทั้งสองนี้จะแสดงลำดับก่อนหลังไว้ต่างกัน ในคัมภีร์ต่างสาย แต่ก็ยังมีความสอดคล้องกันโดยรวมคือ มีเหตุการณ์ทั้งสองนี้เกิดขึ้นกับนาลกะ ในประเด็นนี้ พุทธจริตสังครหะปรากฏข้อมูลเพิ่มเติมนอกเหนือจากคัมภีร์อื่นคือ “บิดาทราบความคิดคำนึงของบุตรชายคนโตว่าต้องการจะกำจัดน้องชาย จึงหาทางปกป้องบุตรชายคนรองคือ นาลกะให้ปลอดภัย โดยพาไปมอบให้เป็นศิษย์ของฤาษีอสิตตะ” แม้จะไม่มีข้อมูลนี้ปรากฏในคัมภีร์อื่น แต่นับเป็นข้อมูลเพิ่มเติมถึง

สาเหตุประการหนึ่งที่บิดาของนาลกะสนับสนุนบุตรชายคนรองให้บวชเป็นฤาษีตั้งแต่ยังเยาว์วัย

(2) ความเป็นไปบางประการหลังบวชเป็นฤาษี

ในบางคัมภีร์คือ พระวินัยของมหิศาสกะ และพุทธจรีตสังครหะ มีเนื้อหากล่าวถึงความ เป็นไปตอนหนึ่งของท่านนาลกะหลังจากที่ฤาษีอสิติละสิ้นชีพแล้วว่า “มาณพนาลกะเป็นผู้ได้รับลาภสักการะต่าง ๆ สืบต่อแทน แล้วกลับหลงใหลยินดี” ข้อมูลนี้มีได้มีปรากฏอย่างชัดเจนในคัมภีร์บาลี แต่มีข้อความตอนหนึ่งที่ฤาษีอสิติละใคร่ครวญพิจารณาอยู่ว่า “vuddhippattro pamādam pi āpajjeyya [นาลกะ]เติบโตใหญ่แล้วจะพึงประมาท”⁷⁴ เนื้อความตอนนี้อาจจะมีนัยเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ดังกล่าวที่แสดงไว้ในคัมภีร์อื่นได้ จากนั้นในคัมภีร์ต่างนิกายมีปรากฏอีกเรื่องราวอันเป็นจุดพลิกผันให้มาพบพระพุทธเจ้าคือ นาคราชเอรภักตตะได้ป่าวประกาศตามปริศนาธรรม

8.4 ประเด็นเกี่ยวกับคำแปลชื่อพระนาลกะในพากย์จีน

ชื่อพระนาลกะในคัมภีร์สันสกฤตที่มีปรากฏพบบ่อยคือ Nālaka และ Nālada เมื่อแปลสู่พากย์จีน คำแปลชื่อนี้ที่พบโดยมากคือ 那羅陀⁷⁵ (น่า หลัว ถั่ว) และเมื่อแปลชื่อ “พระนารทะ (Nārada)” ยังพบว่ามีการแปลออกมาเป็นรูปคำเดียวกันคือ 那羅陀 (น่า หลัว ถั่ว) อีกด้วย จึงทำให้

⁷⁴ Sn-a (E^e) II 489,²²

⁷⁵ มีพบใช้เป็น 那刺陀 (น่า ล่า ถั่ว) เฉพาะในพระวินัยมูลสรวาสตีวาทกษุทรวัสตุ นอกจากนี้ “陀” ในภาษาจีนโบราณมีเสียงว่า da มักใช้แปลถอดเสียง da และ dha จากภาษาอินเดียโบราณ ดูใน Edwin G. Pulleyblank, *Lexicon of Reconstructed Pronunciation in Early Middle Chinese, Late Middle Chinese, and Early Mandarin* (Vancouver: University of British Columbia, 1991), 314.

เกิดความสับสนในบางแห่ง ดังตัวอย่างพระสูตรหนึ่งในเอโกตตราคม พากย์จีน ผู้เขียนหนังสือจีนบางเล่มที่นำเสนอว่าพระนาลกะคือบุคคล เดียวกันกับพระมหากัจจายนะ ได้พิจารณาชื่อ 那羅陀 (น่า หลัว ถั่ว) ดังกล่าวนี้นี้ว่าเป็นพระนาลกะ แล้วเชื่อมโยงต่อไปว่า ก็คือพระมหากัจจายนะนั้นเอง⁷⁶ แต่ทว่าเมื่อศึกษาเทียบกับคัมภีร์คฺุชุนานแล้ว สามารถวินิจฉัยได้ว่าชื่อ 那羅陀 (น่า หลัว ถั่ว) แห่งนี้หมายถึง “พระนารทะ” พระสูตร พากย์จีนนี้ในเอโกตตราคมมีข้อความตอนหนึ่งดังนี้

---

⁷⁶ Xingyun (星云), *Shi da di zi zhuan* 十大弟子傳 (ประวัติพระมหาสาวก 10 องค์) (Gaoxiong: Foguang, 1959), 152-155. ; Xingyun (星云), *Shi da di zi zhuan* 十大弟子傳 (ประวัติพระมหาสาวก 10 องค์) (Shanghai: Shanghai jinxiu wenzhang chubanshe, 2012), 95-97. ; Danni Li (李丹妮), *Fo tuo shi da di zi (zhong ce)* 佛陀十大弟子 (中册) (พระมหาสาวก 10 องค์ของพระพุทธเจ้า เล่ม 2) (Beijing: Dongfang chubanshe, 1996), 501-512.

一時，尊者那羅陀在波羅梨國長者竹林中。爾時，文荼王第一夫人而取命終。……是時，左右有一人名曰善念，恒與大王執劍，白大王曰：『大王當知，此國界中有沙門，名那羅陀，得阿羅漢，有大神足，博識多知，無事不練，辯才勇慧，語常含笑。願王當往至彼，聽其說法。若王聞法，無復愁憂苦惱。』⁷⁸

สมัยหนึ่ง ท่านพระนารทะอยู่ที่ป่าไผ่ของเศรษฐีเมืองปาฏลีบุตร ตอนนั้นพระอัครมเหสีแห่งพระเจ้ามุนทะได้สวรรคต ... ครานั้น ข้าวงพระวรกายมีบุรุษผู้หนึ่งนามว่า สุตมถต⁷⁷ ผู้คอยรับใช้ถือพระแสงดาบประจำพระองค์มายาวนาน ได้กราบทูลพระราชาว่า “ขอเดชะ ขอพระองค์ทรงทราบเถิดว่า ในแคว้นแคว้นนี้มีสมณะนามว่า นารทะ เป็นพระอรหันต์ มีฤทธิ์มาก มีปัญญาเป็นพหูสูต ไม่มีเรื่องใดที่ไม่ทราบ มีปฏิภาณฉลาดหลักแหลม มีปกติเจรจาอย่างยิ้มแย้ม ขอพระองค์พึงเสด็จไปยังที่นั่น ทรงสดับพระธรรมเทศนาของท่าน หากพระองค์ได้ทรงฟังธรรมแล้ว ก็จะไม่ทุกข์ใจเศร้าโศกอีก”

พระสูตรบาลีคู่ขนานของพากย์จีนนี้อยู่ในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต⁷⁹ โดยปรากฏชื่อพระสาวกคือ พระนารทะ (Nārada) จึงสามารถวินิจฉัยในเบื้องต้นได้ว่าชื่อ 那羅陀 (นำ หลัว ถัว) ในพระสูตรพากย์จีนแห่งนี้ มิได้หมายถึงพระนาลกะ แต่หมายถึง “พระนารทะ”

⁷⁷ 善念 ผู้เขียนสันนิษฐานว่า มาจากสันสกฤตที่อาจเป็นไปได้แบบหนึ่งคือ su-√smṛ-ta

⁷⁸ T2.679a8-22

⁷⁹ AN (E^e) III 57, -58,₂₂³⁰

ในเอโกตตราคมพากย์จีนอีกท่อนหนึ่ง ซึ่งแปลโดยท่านเดียวกัน คือพระสังฆเทวะ (瞿曇僧伽提婆) ยังปรากฏชื่อพระสาวกท่านนี้คือ 那羅陀 (น่า หลัว ถั่ว) ในข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสยกย่องด้วย เมื่อพากย์จีนของชื่อเดียวกันปรากฏอยู่ต่างแห่งในคัมภีร์เล่มเดียวกัน อีกทั้งแปลโดยบุคคลเดียวกัน ชื่อ 那羅陀 (น่า หลัว ถั่ว) นี้จึงควรหมายถึงบุคคลเดียวกันกล่าวคือ พระนารทะ ข้อความที่พระพุทธองค์ตรัสยกย่องท่านคือ “能降伏龍，使奉三尊，所謂那羅陀比丘是⁸⁰” ภิกษุผู้สามารถปราบพญานาค ผูกให้มอบน้อมพระรัตนตรัยได้ คือพระนารทะ” ทั้งนี้ข้อความในพระสูตรพากย์จีนที่ยกมาแสดงในข้างต้นก็ปรากฏคุณสมบัติที่สนับสนุนว่า ท่านเป็นผู้มีฤทธิ์มาก (有大神足)

แม้ในคัมภีร์บาลีไม่มีปรากฏข้อความว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสยกย่องพระนารทะโดยประการใด แต่ก็มีข้อมูลที่แสดงให้เห็นว่าท่านเป็นผู้มีอภิญญา เช่น เปตวัตถุ และอรรถกถาวิมานวัตถุ มีเนื้อเรื่องที่บ่งบอกว่า พระนารทะสามารถเห็นเปรตแล้วสอบถามถึงบุพกรรม อีกทั้งได้ไปเทวโลกและสนทนากับเทพธิดา⁸¹

การศึกษาคัมภีร์คฺุขนานในกรณีนี้ นอกจากจะช่วยให้ระบุดวับุคคลในพระสูตรพากย์จีนให้ชัดเจนได้แล้ว ยังทำให้ทราบว่าพระนารทะก็เป็นพระสาวกอีกท่านหนึ่งที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธองค์ด้วยเช่นกัน อาจถือได้ว่ามีความสำคัญเทียบเท่าหรือใกล้เคียงกับพระอสีติมหาสาวก⁸²

⁸⁰ T2.679a8-22 ในเอโกตตราคม พระพุทธเจ้าตรัสยกย่องพระอรหันตสาวกผู้เลิศด้านต่าง ๆ ไว้ถึง 104 องค์

⁸¹ Pv (E^c) 2, ₅₋₆, 62, ₂₈; Vv-a (E^c) 165, ₂₃₋₂₄

⁸² คัมภีร์พระวินัยสรวาสติวาทวิภาษา (薩婆多毘尼毘婆沙) ระบุดังจำนวนสาวกที่พระพุทธเจ้าแต่งตั้งไว้ให้เป็นผู้เลิศในด้านต่าง ๆ ว่ามีประมาณห้าร้อย (T23.522a19: 五百弟子各為第一) ผู้เขียนสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นการนับรวมหมดทั้งฝ่ายภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา

สรุป

จากการศึกษาคัมภีร์คูขนานในบทความนี้ ผู้เขียนมีความเห็นสอดคล้องกับโมริว่า การพิจารณาว่าพระมหาสาวกทั้งสองเป็นคนละบุคคลกันมีความสมเหตุสมผลกว่า ทั้งมิได้ขัดแย้งกับข้อมูลในแต่ละคัมภีร์ เพียงแต่ข้อมูลคัมภีร์สายอื่นนอกจากคัมภีร์บาลีมิได้กล่าวถึงประวัติของพระมหากัจจายนะตั้งแต่ช่วงถือกำเนิดจนถึงออกบวช และทั้งสองท่านก็ถือกำเนิดในตระกูลกัจจายนะเหมือนกัน จึงทำให้นักวิชาการยุคหลังบางส่วนเข้าใจว่าพระสาวกทั้งสองนี้คือบุคคลเดียวกัน นอกจากนี้ ยังทำให้ทราบถึงชีวประวัติบางตอนของพระมหากัจจายนะ และพระนาลกะในแง่มุมที่หลากหลายยิ่งขึ้น อีกทั้งช่วยคลี่คลายความคลุมเครือของคำแปลชื่อบุคคลในพระสูตรหนึ่งของเอโกตตราคมพากย์จีนได้

อักษรย่อ

AN	<i>Aṅguttaranikāya</i> (อังคุตตรนิกาย)
Ap	<i>Apadāna</i> (อปทาน)
Ap-a	<i>Apadāna-aṭṭhakathā</i> (<i>Commentary on the Apadāna</i> อรรถกถาอปทาน ที่วิสสุทตชนวิลาสินี)
B ^e	Burmese edition (คัมภีร์บาลีอักษรพม่า ฉบับฉัฐรุสังคีติ)
C ^e	Ceylon edition (คัมภีร์บาลีอักษรสิงหล ฉบับพุทธชยันตี หรือฉบับ Simon Hewavitarne Bequest Series)
D	Derge edition (คัมภีร์ทิเบต ฉบับโรงพิมพ์เดเก)
E ^e	European edition (คัมภีร์บาลีอักษรโรมัน ฉบับสมาคมบาลี- ปกรณ์หรือ PTS)
Ja	<i>Jātaka-aṭṭhakathā</i> (<i>Commentary on the Jātaka</i> อรรถกถาชาดก)
Lal	<i>Lalitavistara</i> . 1902. Edited by S. Lefmann. Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses.
MN	<i>Majjhimanikāya</i> (มัชฌิมนิกาย)
Mp	<i>Manorathapūraṇī = Aṅguttaranikāya-aṭṭhakathā</i> (<i>Commentary on the Aṅguttaranikāya</i> อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ที่อมโนรตปุรณี)
Mvu	<i>The Mahāvastu: A New Edition</i> Vol. II, III. 2019-2020. Edited by Katarzyna Marciniak. Tokyo: International Research Institute for Advanced Buddhology, Soka University.

- NCL-D *Guo Jia tu shu guan shan ben fo dian* 國家圖書館善本佛典
(Selections from the Taipei National Central Library
Buddhist Rare Book Collection) (ฐานข้อมูลโปรแกรม
CBETA ใช้รหัสย่อว่า D)
- Pv *Petavatthu* (เปตวัตถุ)
- Sbv *The Gilgit Manuscript of the Saṅghabhedavastu: Being
the 17th and Last section of the Vinaya of the Mūla-
sarvāstivādin. 2 vols. 1977-1978. Edited by Raniero
Gnoli with the assistance of T. Venkatacharya. Roma:
Istituto italiano per il Medio ed Estremo Oriente.*
- S^e Siamese edition (คัมภีร์บาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ)
- SN *Samyuttanikāya* (สังยุตตนิกาย)
- Sn *Suttanipāta* (สุตตนิบาต)
- Sn-a *Suttanipāta-aṭṭhakathā* (Commentary on the
Suttanipāta อรรถกถาสุตตนิบาต)
- Spk *Sāraṭṭhappakāsinī = Samyuttanikāya-aṭṭhakathā*
(Commentary on the *Samyuttanikāya* (อรรถกถา
สังยุตตนิกาย ชื่อสารัตถ์ปกาสินี)
- Sv *Sumaṅgalavilāsinī = Dīghanikāya-aṭṭhakathā*
(Commentary on the *Dīghanikāya* อรรถกถาที่มนิกาย
ชื่อสมังคลวิลาสินี)
- T Taishō Shinshū Daizōkyō 大正新脩大藏經 (คัมภีร์จีน
ฉบับไทโชชินชูไดโซเคียว)
- Th-a *Theragāthā-aṭṭhakathā* (อรรถกถาเถรคาถา ชื่อปรหมัตถทีปนี)

- Vv-a *Vimānavatthu-aṭṭhakathā* (อรรถกถาวิมานวัตถุ
ชื่อปรมัตถทีปนี)
- X *Manji Shinsan Dainihon Zokuzōkyō* 卍新纂大日本續藏經
(Manji Newly Compiled Great Japanese Supplementary
Canon)

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. วารสาร

ชาคริต แผลมม่วง. “เอรอกปัตตนาคราช (1): ศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง ฉบับบาลีและคัมภีร์อื่นๆ,” *วารสารธรรมธारा* ปีที่ 6, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 11), (กรกฎาคม-ธันวาคม 2563): 105-171.

_____. “เอรอกปัตตนาคราช (2): ศึกษาคาถาที่สอดคล้องกันในคัมภีร์ต่างฉบับ และวิเคราะห์ภาพสลักหินที่ภารhut.” *วารสารธรรมธारा* ปีที่ 7, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 12), (มกราคม-มิถุนายน 2564): 3-63.

มิโตะโมะ เคนโย. “กำเนิดนิกายสรวาสตีวาท (2).” แปลโดย เมธีพิทักษ์ธีระธรรม. *วารสารธรรมธारा* ปีที่ 3, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 5), (กรกฎาคม-ธันวาคม 2560): 47-76.

• ภาษาต่างประเทศ

1. คัมภีร์ภาษาบาลี

สยามรภุสสุ เตปิฏกั. *อบทานสุส ทุติโย ภาโค พุทธวโส จริยาปิฏกั.*
สยามรภุสสุ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

Buddha Jayanti Tripitaka Series. *Apadāna Pāli Part II* (Vol. I). Sri Lanka: The Patronage of the Republic of Sri Lanka, 1977.

- Chaṭṭhasaṅgītipiṭakam. ဆဋ္ဌသင်္ဂီတိပိဋကံ. *Apadānapāḷi (dutiyo bhāgo) Buddhavaṃsapāḷi Cariyāpiṭakapāḷi အပဒါနပါဠိ (ဒုတိယော ဘာဂေါ) ဗုဒ္ဓဝံသပါဠိ စရိယာပိဋကပါဠိ*. Marammaratṭha: Sāsanikappamukhaṭṭhāna, 1991.
- Pali Text Society. *Aṅguttara-nikāya Part I*. Edited by Richard Morris. London: Pali Text Society, 1961.
- _____. *Aṅguttara-nikāya Part III*. Edited by E. Hardy. London: Pali Text Society, 1976.
- _____. *Apadāna Vol. I, II*. Edited by Mary E. Lilley. Oxford: Pali Text Society, 2000.
- _____. *Jātaka together with Its Commentary Vol. I*. Edited by V. Fausbøll. London: Pali Text Society, 1962.
- _____. *Majjhimanikāya Vol. II*. Edited by Robert Chalmers. London: Pali Text Society, 1977.
- _____. *Manorathapūraṇī: Buddhaghosa's Commentary on the Aṅguttaranikāya Vol. I*. Edited by Max Walleser. London: Pali Text Society, 1973.
- _____. *Paramatthadīpanī: Theragāthā-aṭṭhakathā Vol. II, III*. Edited by F.L. Woodward. London: Pali Text Society, 1977-1984.
- _____. *Paramatthadīpanī Part IV: Being the Commentary on the Vimānavatthu*. Edited by E. Hardy. London: Pali Text Society, 1901.
- _____. *Samyuttanikāya Part IV*. Edited by M. Leon Feer. Oxford: Pali Text Society, 1990.

_____. *Sāratthappakāsinī: Buddhaghosa's Commentary on the Saṃyuttanikāya Vol. II*. Edited by F.L. Woodward. London: Pali Text Society, 1977.

_____. *Sumaṅgalavilāsinī: Buddhaghosa's Commentary on the Dīghanikāya Part III*. Edited by W. Stede. London: Pali Text Society, 1971.

_____. *Suttanipāta*. Edited by Dines Andersen and Helmer Smith. London: Pali Text Society, 1984.

_____. *Suttanipāta Commentary Vol. II*. Edited by Helmer Smith. London: Pali Text Society, 1966.

_____. *Vimānavatthu and Petavatthu*. Edited by N.A. Jayawickrama. London: Pali Text Society, 1977.

_____. *Visuddhajanavilāsinī nāma Apadānaṭṭhakathā*. Edited by C.E. Godakumbura. Oxford: Pali Text Society, 1988.

2. คัมภีร์ภาษาทิเบต

Derge Edition. *sDe dge bKa' 'gyur Vol. 3, 10, 34, 274*. Tibet: Sakya Monastery, 1733.

3. คัมภีร์ภาษาจีน

Guo jia tu shu guan te cang zu 國家圖書館特藏組 (Special Collection Division of Taipei National Central Library). *Guo jia tu shu guan shan ben fo dian* 國家圖書館善本佛典 (Selections from the Taipei National Central Library Buddhist Rare Book Collection) Vol.18. Chinese Buddhist Electronic Text Association (CBETA).

KAWAMURA, Kōshō (河村照孝). *Manji Shinsan Dainihon Zokuzōkyō*
卍新纂大日本續藏經 (Manji Newly Compiled Great Japanese
Supplementary Canon) Vol 44, 85. Tōkyō: Kabushiki
Kaisha Kokusho Kankōkai, 1975-1989.

Taishō Issaikyō Kankōkai 大正一切經刊行會 (Taisho Tripitaka Publica-
tion Association). *Taishō Shinshū Daizōkyō* 大正新脩大藏經
(Taishō Revised Tripiṭaka) Vol. 2, 3, 4, 22, 23, 24, 31, 49,
51. Tōkyō: Daizō Shuppan Kabushiki Kaisha, 1924-1934.

4. คัมภีร์แปลภาษาอังกฤษ

Aśvaghōṣa. *Buddhacarita or Acts of the Buddha Part III*. Translated
by E.H. Johnston. Delhi: Motilal Banarsidass, 2007.

BEAL, Samuel. *The Romantic Legend of Sākya Buddha: From
Chinese-Sanscrit*. London: Trübner, 1875.

Sacred Books of the Buddhists. *The Mahāvastu Vol. I-III*. Translated
by J.J. Jones. London: Luzac & Company Ltd., 1949-1956.

5. หนังสือภาษาอังกฤษ

DUTT, Nalinaksha. *Early Monastic Buddhism Vol.I*. Calcutta:
Calcutta Oriental Press Ltd., 1941.

_____. *Early History of the Spread of Buddhism and the
Buddhist Schools*. New Delhi: Rajesh Publications, 1980.

HAZRA, Kanai Lal. *History of Theravāda Buddhism in South-East
Asia*. New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt.
Ltd., 1982.

- PULLEYBLANK, Edwin G. *Lexicon of Reconstructed Pronunciation in Early Middle Chinese, Late Middle Chinese, and Early Mandarin*. Vancouver: University of British Columbia, 1991.
- ROCKHILL, W. Woodville. *The Life of The Buddha and the Early History of his Order: Derived from Tibetan Works in the bKah-hgyur and bsTan-hgyur*. London: Trübner & Co., Ludgate Hill, 1884.
- WARDER, A.K.. *Indian Buddhism*. Delhi: Motilal Banarsidass, 2004.

6. หนังสือภาษาจีนและญี่ปุ่น

- HIRAKAWA, Akira (平川彰). *Shoki Daijō Bukkyō no kenkyū 初期大乘仏教の研究 I (การศึกษาวิจัยพระพุทธศาสนาพุทธยุคต้น เล่ม 1)*. Tōkyō: Shunjūsha, 1989.
- LI, Danni (李丹妮). *Fo tuo shi da di zi (zhong ce) 佛陀十大弟子 (中册) (สืบพระมหาสาวกของพระพุทธเจ้า เล่ม 2)*. Beijing: Dongfang chubanshe, 1996.
- LIN, Mingke (林明珂). *Fo tuo shi da di zi zhuan 佛陀十大弟子传 (ประวัติสืบพระมหาสาวกของพระพุทธเจ้า)*. Beijing: Dazhong wenyi chubanshe, 1998.
- Mingyang (明旻). *Fo tuo he ta de shi da di zi 佛陀和他的十大弟子 (ประวัติพระพุทธเจ้าและสืบพระมหาสาวกของพระองค์)*. Xiamen: Xiamen daxue chubanshe, 2007.

Phramaha Somchai WATCHARASRIROJ (ターナヴットー・S.W.). *Shoki Bukkyō ni okeru seiten seiritsu to shugyō taikai* 初期仏教における聖典成立と修行体系 (กำเนิดพระไตรปิฎกและแนวปฏิบัติสู่การตรัสรู้ธรรมในพระพุทธศาสนายุคดั้งเดิม). Tōkyō: Sankibō Busshorin, 2019.

TSUKAMOTO, Keishō (塚本啓祥). *Kaitei zōho shoki Bukkyō kyōdan shi no kenkyū* 改訂増補初期仏教教団史の研究 (การศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์คณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนายุคต้น ฉบับปรับปรุง). Tōkyō: Sankibō Busshorin, 1980.

Xingyun (星云). *Shi da di zi zhuan* 十大弟子傳 (ประวัติสิบพระมหาสาวก). Gaoxiong: Foguang, 1959.

_____. (星云). *Shi da di zi zhuan* 十大弟子传 (ประวัติสิบพระมหาสาวก). Shanghai: Shanghai jinxiu wenzhang chubanshe, 2012.

7. บทความภาษาอังกฤษ

DESSEIN, Bart. “Mahāsāṃghikas and the Origin of Mahayana Buddhism: Evidence Provided in the Abhidharmamahāvibhāṣāśāstra.” *The Eastern Buddhist* 40, no.1-2 (2009): 25-61.

KUAN, Tse-fu. “Legends and Transcendence: Sectarian Affiliations of the Ekottarika Āgama in Chinese Translation.” *Journal of the American Oriental Society* 133, no. 4 (2013): 607-634.

_____ . “Mahāyāna Elements and Mahāsāṃghika Traces in the Ekottarika-āgama.” *Research on the Ekottarika-āgama (Taishō 125)*. Edited by Dhammadinnā. Taiwan: Dharma Drum Publishing Corporation, 2013: 133-194.

8. บทความภาษาญี่ปุ่น

MORI, Shōji (森章司). “Sanga to ritsuzō sho kitei no keisei katei サンガと律蔵諸規定の形成過程 (กระบวนการก่อรูปของคณะสงฆ์ และการบัญญัติสิกขาบทในพระวินัยปิฎก).” *Genshi Bukkyō seiten shiryō ni yoru Shakuson den no kenkyū 原始仏教聖典資料による釈尊伝の研究 18* (งานวิจัยพุทธประวัติจากหลักฐานคัมภีร์พระพุทธรศาสนายุคต้น เล่ม 18. Tōkyō: Chūō gakujutsu kenkyūjo, 2013: 5-257.